

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (8)

Чернігів 2019

УДК 34(051)(477)

Н34

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 15 від 28 листопада 2019 р.).

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2019. № 3 (8). 100 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії та історії держави і права, філософії права; питанням конституційного та міжнародного права; проблемам цивільного, господарського, соціального та трудового права; актуальним питанням адміністративного, фінансового та інформаційного права; кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права; теорії і практиці кримінально-процесуальної діяльності та криміналістики, оперативно-розшукової діяльності. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, проф., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Ніщимна С.О.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Пузирьов М.С.* д-р юрид. наук; канд. юрид. наук, доцент *Олійник О.І.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисов В.І., д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Глушков В.О.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Гришук В.К.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Гуторова Н.О.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Житний О.О.*, д-р юрид. наук, проф.; *Коваленко В.В.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Колб О.Г.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Костенко О.М.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Литвинов О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений працівник освіти України; *Пальченкова В.М.*, д-р юрид. наук, проф.; *Рябчинська О.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Сердюк П.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Стрельцов Є.Л.*, д-р юрид. наук, д-р теології, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки й техніки України; *Харченко В.Б.*, д-р юрид. наук, проф.; *Шумна Л.П.*, д-р юрид. наук, доц.; *Адамска-Худзінська Малгожата*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Андоріяшко М. В.*, д-р, проф. (Республіка Білорусь); *Кіліан Маттіас*, д-р хабілітований, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ляковська Катажина*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Партеннадзе Омар Асланович*, д-р, проф. (Республіка Грузія); *Помикала Марта*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Сметанська Ірина*, д-р с.-г. наук, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ткач А. А.*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Ткач Т. В.*, д-р соц. наук (Республіка Польща).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Сикал М. М.*, канд. юрид. наук.

Заснований у 2017 році. Свідомство про державну реєстрацію: КВ № 22779-12669Р від 14.06.2017

© Академія Державної пенітенціарної служби, 2019

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 3 (8)

Chernihiv 2019

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 15 on November 28, 2019).

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law: Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2019. № 3 (8). 100 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” the articles, dedicated to general problems of State and Law Theory and History, Philosophy of Law; issues of Constitutional and International Law; the problems of Civil, Business, Social and Industrial Law; current issues of Administrative, Financial and Informational Law; Criminal Law, Criminology, Criminal and Executive Law; theory and practice of Criminalistics and activities of criminal procedure, law enforcement intelligence-gathering activities. The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 34(051)(477)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskiy O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Rector of the Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Puzyrov M.S.*, Doctor of Sciences (Law); *Olinyk O.I.*, Ph.D. in Law, Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Borysov V.I., Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Hlushkov V.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Hryshchuk V.K.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Hutorova N.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Zhytnyi O.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Kovalenko V.V.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Kolb O.H.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Kostenko O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Lytvynov O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine; *Palchenkova V.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Riabchynska O.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Serdiuk P.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Strieltsov Ye.L.*, Doctor of Sciences (Law), Doctor of Sciences (Theology), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Engineering of Ukraine; *Kharchenko V.B.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Shumna L.P.*, Doctor of Sciences (Law), Associate Professor; *Adamska-Khudzinska Malhozata*, Ph.D. Doctor Habitat, Professor (the Republic of Poland); *Andriiushko M.V.*, Ph.D. Doctor, Professor (the Republic of Belarus); *Kilian Mattias*, Ph.D. Doctor Habitat, Professor (the Federal Republic of Germany); *Liaskovska Katazhyna*, Ph.D. Doctor Habitat, Professor (the Republic of Poland); *Partenadze Omar Aslanovych*, Ph.D. Doctor, Professor (the Republic of Georgia); *Pomykala Marta*, Ph.D. Doctor Habitat, Professor (the Republic of Poland); *Smetanska Iryna*, Doctor of Sciences (Economy) (the Federal Republic of Germany); *Tkach Anatolii Arsentiiovych*, Ph.D. Doctor Habitat, Professor (the Republic of Poland); *Tkach Tamara Volodymyrivna*, Doctor of Sciences (Social) (the Republic of Poland).

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Sykal M.M.*, Candidate of Sciences (Law).

ЗМІСТ**ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ
ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

<i>Гарига-Грихно М. М.</i> Інформаційні технології в освіті	7
<i>Іваньков І. В.</i> Особливості процесу першої кодифікації виправно-трудового законодавства УСРР	16

**ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО,
СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

<i>Сташків Б. І.</i> Компенсаційні виплати у праві соціального забезпечення: погляд на проблему	25
<i>Шумна Л. П., Малахова А. О., Богдан Ю. М.</i> Окремі аспекти правового регулювання підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти	43

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО,
ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА**

<i>Зливко С. В., Сикал М. М.</i> Сутність і поняття адміністративно-правового забезпечення підготовки кадрів для пенітенціарної системи України	55
---	----

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

<i>Єрмак О. В.</i> Перспективні напрями дослідження сутності, системи та проблем застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх	66
<i>Шамрук Н. Б., Шамрук О. П.</i> Причини та умови віктимності неповнолітніх у сучасних умовах	77

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ.****ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

<i>Тимофєєва Н. В.</i> Використання знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва	87
---	----

Вітання з нагоди захисту докторської дисертації

CONTENT

GENERAL PROBLEMS OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, PHILOSOPHY OF LAW, CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

- Haryha-Hrykhno M.* Informational technologies in education 7
- Ivankov I.* Peculiarities of the first codification of correctional labor
legislation of the USSR 16

PROBLEMS OF CIVIL, ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR LAW

- Stashkiv B.* Compensation payments in social security law: a look
at the problem 25
- Shumna L., Malakhova A., Bogdan Y.* Specific aspects of legal
regulation of scientific and pedagogical workers' advanced
and practical training at higher educational establishments 43

TOPICAL ISSUES OF ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND INFORMATION LAW

- Zlyvko S., Sykal M.* Essence and concept of administrative
and legal provision of personnel training for the penitentiary system
of Ukraine 55

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

- Yermak O.* Perspective directions of studying the essence, system
and problems of applying the other criminal and legal measures
against minors 66
- Shamruk N., Shamruk O.* Reasons and conditions of juveniles'
victim status in current conditions 77

THEORY AND PRACTICE OF CRIMINAL PROCEDURE ACTIVITY AND CRIMINALISTICS. OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY

- Tymofieieva N.* Using knowledge in the field of engineering
and industrial technology sciences while investigating crimes
against production safety 87

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 37.013

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.007

Гарига-Грихно М. М.,

провідний фахівець з організації наукової роботи
відділу забезпечення діяльності центру Чернігівського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2397-6383

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

У статті зазначено, що метою використання відеоматеріалів та інших мультимедійних засобів є ліквідація прогалів у наочності викладання. Мультимедійні засоби навчання є універсальними, оскільки можуть бути використані на різних етапах уроку: під час мотивації як постановка проблеми перед вивченням нового матеріалу; під час пояснення нового матеріалу як ілюстрації; під час закріплення й узагальнення знань; для контролю знань.

Вказано, що використання на заняттях комп'ютерів має свої плюси і мінуси. Розглянуто переваги використання комп'ютерних технологій і недоліки використання комп'ютерних технологій.

Ключові слова: технологія, технології навчання, мультимедіа, технічні засоби навчання.

Постановка проблеми. Комп'ютеризація стрімко захопила різноманітні сфери нашої повсякденної діяльності, тому одним з важливих завдань є широке впровадження інформаційних технологій у процес навчання. Саме тому суспільство та держава ставить перед науковими закладами завдання щодо підготовки грамотних фахівців, ознайомих з комп'ютерними інформаційними технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інформаційних технологій в освіті залишається актуальним і на

сьогодні. Велике значення в цьому напрямку мають дослідження О. М. Пехоти, зокрема, її праця «Освітні технології», яка зачіпає всі аспекти впровадження технологій у навчальний простір. Також ціла низка робіт К. О. Баханова, М. Т. Студенікіна, О. В. Губської, П. І. Сікорського, М. В. Щегленко, О. В. Пищика, В. В. Громова та багато інших присвячена цій проблемі.

Мета статті. Визначити вплив інформаційних технологій на освіту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Суспільство зазнає швидких та фундаментальних змін у структурі й галузях діяльності. Корені багатьох цих змін криються в нових способах створення, збереження, передачі та використання інформації. Ми існуємо в стані переходу від індустріального століття до інформаційного. Це означає, що все більша кількість людей і все частіше стикається з потребою опрацювання, постійно зростаючого, обсягу інформації. Комп'ютери та комунікаційні технології є цілком очевидними виявами інформаційної революції. Тому стає зрозумілою зацікавленість, що виявляють до комп'ютеризації педагогі, які займаються пошуками шляхів адаптації ВНЗ до сучасного світу [1, с. 163].

Чи варто використовувати цифрові технології в процесі лекцій, семінарів та практичних занять? Більшість педагогів відповідають на це запитання позитивно. У декого є заперечення філософського або чисто практичного характеру. Однак усі погоджуються з тим, що певна адаптація освіти до комп'ютерного століття необхідна. Єдиної ж думки про те, якою вона повинна бути, на сьогодні не існує.

Частина людей переконана в тому, що е-технологія дає нові можливості для творчого розвитку студентів та викладачів, дозволяє звільнити від нудного традиційного навчання та розробити нові ідеї, дає можливість вирішувати цікавіші та складніші проблеми. Інші вважають, люди повинні навчитися здійснювати

контроль над машинами, не чекаючи того моменту, коли ті почнуть управляти ними. Згідно з поглядами цієї групи вчених, уміння користуватися комп'ютером – не що інше, як засіб самозахисту. Проте і прихильники, і противники комп'ютерів переконані в тому, що, здобувши знання про комп'ютери і відпрацювавши навички роботи на них, діти будуть краще підготовлені до життя і здобуття матеріальних благ у цьому мінливому світі.

Щодо можливостей самого персонального комп'ютера (далі – ПК) з його програмним забезпеченням (далі – ПЗ), то очевидно, що цей технічний пристрій з ПЗ може використовуватись як звичайний технічний засіб навчання (далі – ТЗН), що дозволяє демонструвати записані на відповідних носіях графічні зображення (статистичні й динамічні) і прослуховувати фонограми. Навряд чи можна заперечити, що в цьому плані можливості ПК значно перевищують можливості всіх відомих на сьогодні традиційних ТЗН, і він не є таким складним у користуванні [2, с. 12].

Статичні зображення – діафільми і тематичні набори слайдів залишились у пам'яті старшого покоління вчителів важливим дидактичним засобом. Останніми роками вони були успішно замінені більш якісними, аналогічними за результатом дій засобами. Це стосується як інформаційної, так і апаратної сторін. Електронні графічні зображення (фотознімки і векторна графіка) без особливих труднощів можуть створюватись самим учителем або учнями. Вони легко тиражуються й демонструються на моніторі ПК або ж проєктуються на екран за допомогою мультимедійних проєкторів [3, с. 12].

Не можна водночас не згадати й про нинішнє захоплення комп'ютерними презентаціями. Вони досить легко створюються в редакторі PowerPoint, набувши нових, позитивних якостей, успішно витіснили з навчального процесу славнозвісний учнівський реферат. З одного боку, у цьому немає нічого й негативно-го, адже комп'ютерна презентація має досить гарні навігаційні

можливості, її демонстрування може супроводжуватись різноманітними ефектами. Вона може містити в собі не лише статичні, а й динамічні зображення (анімації, відеофрагменти), може мати звуковий супровід, демонструватись у заданому часовому режимі та ін. Практично кожен учитель, як і його учні, можуть створювати ці засоби самостійно [2, с. 12].

Комп'ютер має багато технічних можливостей – графіку, звук, анімацію, що робить його привабливим для навчання. Але головне, що відрізняє комп'ютер від інших засобів навчання, – це можливість діалогу – не фронтального діалогу, коли комп'ютер ставить запитання, а школяр повинен відповідати в жорстко заданих рамках, а інтерактивного діалогу, коли головною в діалозі стає дитина, коли вона нав'язує комп'ютеру свої правила або «навчає» його, примушуючи виконувати певні дії [1, с. 175].

Процес інформатизації суспільства неминуче тягне за собою процес інформатизації освіти. Таким чином, на чолі стає процес навчання зі своїми особливостями, а комп'ютер – це потужний інструмент, що дозволяє вирішувати нові, раніше не вирішені, дидактичні завдання.

Розробка комп'ютерних технологій навчання на теренах України почалася в середині 70–х років ХХ ст. і розвивалася переважно у вищій школі. Точкою відліку появи нових інформаційних технологій у школі вважається урядова постанова «Про заходи щодо забезпечення комп'ютерної грамотності учнів середніх навчальних закладів і широкого впровадження електронно-обчислювальної техніки в навчальний процес», прийнята в 1985 р. [1, с. 164].

Сам термін «технологія» стосовно навчального процесу було вжито у 1886 р. американцем Дж. Саллі [4, с. 23], але в повсякденний педагогічний лексикон він увійшов тільки на початку 1990-х рр.

Звертаючись до поняття «технологія», яке є грецького походження й означає «знання про майстерність» [1, с. 16], його мож-

на визначити як усвідомлене практичне мистецтво, усвідомлену майстерність. Технологія вказує на конкретні способи і засоби здійснення професійної діяльності, з іншої сторони – на результати.

За визначенням дослідника П. І. Сікорського, навчальна технологія – це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, який характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних складових (форма, засіб, прийом, метод, зміст) і з урахуванням вимог наукової організації праці, збереженням і зміцненням здоров'я суб'єктів навчання забезпечує досягнення запланованих навчально-виховних результатів [3, с. 30].

Отже, технологія – це форма реалізації людського інтелекту, сфокусованого на вирішенні суттєвих проблем буття. У словниках іншомовних слів «технологія – сукупність знань про способи й засоби здійснення виробничих процесів» [5]. За допомогою технології інтелектуальна інформація перекладається на мову практичних рішень. Тобто технологія – це способи діяльності й те, як особистість задіяна в цій технології.

Інформаційними технологіями, як правило, називають усі технології, що використовують спеціальні технічні засоби (ЕОМ, аудіо, кіно, відео). Існує думка, що будь-яка педагогічна технологія – це інформаційна технологія, оскільки основу процесу навчання становить інформація [6, с. 6].

Стрижнем інноваційно-інформаційних технологій є інформація. Латинський термін «інформація» має декілька значень: роз'яснення, виклад, витлумачення фактів, подій, поняття, ознайомлення, просвіта [6, с. 7]. У філософії під поняттям «інформація» розуміють відображення реального світу. Інформація – це нові знання, які здобуває споживач (суб'єкт) у результаті сприйняття і переробки певних відомостей [6, с. 7].

Саме новітні розробки в навчанні із застосуванням комп'ютерних технологій і методів у сукупності називають мультимедіа. Арсенал мультимедіа-технологій складається з анімаційної графіки, відеофільмів, звуку, інтерактивних можливостей, використання віддаленого доступу й зовнішніх ресурсів, роботи з базами даних тощо [7, с. 3].

Метою використання відеоматеріалів та інших мультимедійних засобів є ліквідація прогалин в наочності викладання. Мультимедійні засоби навчання є універсальними, оскільки можуть бути використані на різних етапах уроку: під час мотивації як постановка проблеми перед вивченням нового матеріалу; під час пояснення нового матеріалу як ілюстрації; під час закріплення і узагальнення знань; для контролю знань [7, с. 3].

Серед величезного різноманіття навчальних мультимедійних систем умовно можна виокремити засоби, які є найбільш ефективними на уроках: комп'ютерні тренажери; автоматизовані навчальні системи; навчальні фільми; мультимедіа-презентації; відеодемонстрації.

Застосування мультимедійних засобів навчання надає уроку специфічної новизни, яка за змістом і формою викладення має можливість відтворити за короткий час великий за обсягом матеріал, а також подати його в незвичному аспекті, викликати в учнів нові образи, деталізувати нечітко сформовані уявлення, поглибити здобуті знання.

Використання на заняттях комп'ютерів має свої плюси і мінуси.

Переваги використання комп'ютерних технологій: розширення сфери можливостей для самостійної роботи учнів; свобода інформаційного обміну, майже нічим не обмежений доступ до оцифрованих інформаційних ресурсів; надання можливості стати членом віртуальної спільноти, спілкуватися з людьми усього світу в чатах, блогах, за допомогою електронної пошти тощо; можливість набутти нових компетенцій у процесі виконання, напри-

клад, проектних робіт із застосуванням ІКТ; ефективніше використання учасниками освітнього процесу часу (наприклад, вивільняється час, який раніше вчитель витрачав на перевірку зошитів) [8, с. 21].

Недоліки використання комп'ютерних технологій є: зменшення частки «живого» спілкування учасників освітнього процесу; відмирання традиційної культури читання, знецінення культури книги; поява різнотипної комп'ютерної залежності – аж до психічних розладів; розширення доступу до небажаної інформації; загроза здоров'ю (посилення гіподинамії, втрата зору тощо); небезпека порушення авторських прав, поширення плагіату, розголошення конфіденційної інформації [8, с. 21].

Підготовка мультимедійного уроку потребує ретельнішої підготовки, ніж традиційний урок. Сценарій уроку, його режисура – важлива складова підготовки до такого заняття. Розробка уроку з використанням інформаційних технологій можлива тільки за наявності певного електронного ресурсу, педагогічного програмного засобу, власної презентації або матеріалів із мережі Інтернет. Отже, готуючи навчальний епізод (кадр) і розглядаючи його як дидактичну одиницю, розробник повинен чітко уявляти, що він має на меті, якої саме початкової мети хоче досягти.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, можна сказати, що розвиток суспільства, зокрема, технічний прогрес, сьогодні диктує необхідність використовувати нові інформаційні технології в усіх сферах життя. Технічні можливості стали доступними для освітнього процесу, що потребує надання питанню підготовки освічених фахівців у цій галузі більше уваги.

Список використаних джерел

1. Пехота О. М. Освітні технології. Київ, 2003. 225 с.
2. Давиденко А. А. Роль інформаційно-комунікативних технологій у навчанні і розвитку підростаючого покоління. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2011. № 1. С. 10–15.

3. Сікорський П. І. Комп'ютерні технології навчання. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 4. С. 28–31.

4. Баханов К. О. Що таке технологія навчання? *Шлях освіти*. 1999. № 3. С. 21–26.

5. Губська О. В. Поняття «технології» навчання. URL: http://olga.ucoz.ua/publ/innovacijni_tekhnologiji/ponjattja_tekhnologiji_navchannya/2-1-0-8 (дата звернення: 02.10.2014).

6. Тарасенко О. Роздуми про нагальність застосування інноваційно-інформаційних технологій в освіті. *Історія України*. 2007. № 39. С. 5–10.

7. Пищик О. В. Інформаційно-комунікативні технології та сучасний урок. *Хімія*. 2011. № 22. С. 3–7.

8. Громовий В. В. Як навчати дітей, які сидять спиною до вчителя? *Завуч*. 2011. № 25. С. 19–21.

Haryha-Hrykhno M.

INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION

The article deals with the role of informational technologies in educational process. Peculiarities of using computer technique while studying are revealed.

It is mentioned that the purpose of using video and other multimedia tools is to eliminate gaps in teaching clarity. Multimedia studying tools are versatile because they can be used at different stages of a lesson: during motivation as a problem statement before learning new material; when explaining new material as an illustration; during consolidation and synthesis of knowledge; in order to maintain knowledge control.

It is stated that computer use has its pros and cons. Advantages of using computer technologies are the following: expanding the scope of opportunities for students' independent work; freedom of information exchange, almost no access to digitized information resources; enabling to become a member of a virtual community, communicating people around the world through chats, blogs, email, etc; an opportunity to acquire new competences in the process of implementation, for example, of ICT project work; more effective use of time by the participants in educational process (for example, freeing up the time previously spent by a teacher on checking copybooks).

Disadvantages of using computer technologies are also mentioned. They are: reduction of a share of "live" communication of participants of an educational process; extinction of traditional reading culture, devaluation of the cult of a book; emergence of various types of computer addiction - up to mental disorders; expanding access to unwanted information; threat to health (increased hypodynamia, loss of

vision, etc.); risk of copyright infringement, spreading plagiarism, disclosure of confidential information.

Developing a lesson using informational technologies is possible only if you have a specific electronic resource, educational software, your own presentation, or materials from the Internet.

Key words: *technology, studying technologies, multimedia, technical training tools.*

References

1. Piekhota, O. M. (2003), *Educational Technologies*, Kyiv.
2. Davydenko, A. A. (2011), "The role of informational and communicational technologies in education and development of a younger generation", *Computer at School and in the Family*, No. 1, pp. 10–15.
3. Bakhanov, K. O. (1999), "What is studying technology?", *The Path of Education*, № 3, pp. 21–26.
4. Sikorskyi, P. I. (2004), "Computer Studying Technologies", *Pedagogy and Psychology*, No. 4, pp. 21–26.
5. Hubska, O. V. (2014), "The Concept of Learning Technology", available at: http://olga.ucoz.ua/publ/innovacijni_tekhnologiji/ponjattja_tekhnologiji_navchannja/2-1-0-8.
6. Tarasenko, O. (2007), "Reflections on the Urgency of Using Innovative Information Technologies in Education", *History of Ukraine*, No. 39, pp. 5–10.
7. Pyshchych, O. V. (2011), "Informational and Communicational Technologies and a Modern Lesson", *Chemistry*, No. 22, pp. 3–7.
8. Hromovyi, V. V. (2011), "How to teach children who sit with their backs to the teacher?", *Head teacher*, No. 25, pp. 19–21.

УДК 340.0 (09) + 343.81

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.016

Іваньков І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-2090-8011

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПЕРШОЇ КОДИФІКАЦІЇ ВИПРАВНО-ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УСРР

Статтю присвячено дослідженню правових засад функціонування системи виправно-трудоустанов на території України, визначення їх ролі і місця у державотворчому процесі в період становлення та розвитку різних форм української державності в першій половині ХХ ст.

Нова система економічних відносин вимагає вдосконалення чинної законодавчої бази, поглиблення реформ кримінально-виконавчої системи з метою подолання негативних засобів та методів виконання кримінальних покарань.

Ключові слова: виправлення, Виправно-трудоустанов кодекс, виправно-трудоустанови, позбавлення волі, засуджені.

Постановка проблеми. Дослідження в історико-правовому аспекті питань, які стосуються виникнення та існування системи виправно-трудоустанов в Україні та нормативного регулювання її діяльності, в тому числі становлення структури, складу, функцій, форм і методів діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну роль у дослідженні зазначеного періоду діяльності системи місць позбавлення волі відіграли наукові роботи радянських учених Р. С. Мулукаєва, М. О. Стручкова, Б. С. Утевського та сучасних українських дослідників функціонування системи виконання кримінальних покарань в Україні Л. В. Бородича, О. М. Джужи І. В. Іванькова, Я. Ю. Кондратьєва, П. П. Михайленка, О. І. Олійника, В. М. Трубнікова, Ю. О. Фролова та ін.

Мета статті. Спроба висвітлення процесу утворення, розвитку та функціонування центральних та місцевих органів управ-

ління системою виправно-трудових установ на території України та функціонування її структурних підрозділів.

Виклад основного матеріалу. Початок 20-х років минулого століття в Україні, так само як і Росії, був відзначений формуванням нового радянського виправно-трудового законодавства, як правило, за рахунок видання нових відомчих нормативно-правових актів, спочатку Народним комісаріатом юстиції, а з грудня 1922 р. – Народним комісаріатом внутрішніх справ. 23 серпня 1922 р. в Україні був прийнятий Кримінальний кодекс, який юридично закріпив загальні засади призначення і застосування покарання, визначив його мету та категорії осіб, до яких може застосовуватись той або інший вид покарання.

НКВС УСРР, розуміючи необхідність і значення кодифікації норм кримінально-виконавчого права для зміцнення законності та правопорядку в місцях позбавлення волі, підвищення рівня управління ними, в серпні 1924 р. розробив проект Пенітенціарного Кодексу УСРР [1, с. 228–277]. Необхідно зазначити, що проект був підготовлений майже на 2 місяці раніше, ніж Виправно-трудовий кодекс РРФСР і значно відрізнявся від нього, перш за все, тим, що «орієнтувався здебільшого на останні досягнення пенітенціарної науки і практики» [1, с. 14]. Базовими закладами для неповнолітніх пропонувалось зробити реформаторіуми, система яких в Україні вже пройшла випробування часом. У УСРР пропонувалось залишити такий вид місць позбавлення волі як сільськогосподарські установи виконання покарань. Базовою установою в Україні, за статтею 15 проекту Пенітенціарного кодексу, повинен був залишитись будинок виправних робіт. Офіційно рішення доопрацювати проект мотивувалось тим, що поняття «пенітенціарний» не відображало завдань і сутності покарання в УСРР. У новій редакції український кодекс також отримав назву виправно-трудового, чим підкреслювалося, що, з одного боку, основне завдання місць позбавлення волі і органів

примусових робіт в Радянській державі — виправлення злочинців, і, з іншого боку, що найважливішим засобом їх виправлення є праця. В основу норм нової редакції кодексу були покладені положення, які знаходилися у ВТК РРСФР.

У той час, коли готувалась нова редакція проекту ВТК України, відбулися значні реорганізаційні зміни в структурі НКВС УСРР. Правове закріплення реорганізації відбулося 20 вересня 1924 р., коли ВУЦВК та уряд УСРР спільною постановою затвердили «Положення про НКВС» [2, с. 665–673]. Згідно зі ст. 17 на виправно-трудоий відділ НКВС УСРР покладались такі завдання: розробка за угодою з НКЮ питань пенітенціарної політики і режиму в місцях позбавлення волі; управління місцями позбавлення волі як загальнодержавного значення, так і тими, що знаходилися в безпосередньому підпорядкуванні виправно-трудоого відділу; керівництво місцевими виправно-трудоими органами і плано-мірним розподілом ув'язнених між місцями позбавлення волі, а також розробка планів про територіальне місцезнаходження таких; реорганізація старих і організація нових місць позбавлення волі та контроль за виконанням законів і заходів у галузі виправно-трудоого системи; розробка видів примусових робіт і організація таких як для осіб, позбавлених волі, так і для засуджених до покарання без позбавлення волі; організація трудових сільськогосподарських колоній і інших підприємств, складання планів робіт і перевірка їх виконання; керівництво діяльністю розподільних комісій і бюро примусових робіт; розробка штатів як місць позбавлення волі, так і губернських інспекцій, а також переміщення, призначення і звільнення в передбаченому законом порядку і випадках співробітників цих установ; керівництво діяльністю конвойних частин у галузі виконання ними оперативних завдань; сприяння органам Народного комісаріату охорони здоров'я у справі здійснення лікувально-санітарного нагляду і медичної допомоги в місцях позбавлення волі; складання і прове-

дення кошторисів для місць позбавлення волі, що перебувають на державному утриманні, та тих, що утримуються за рахунок місцевого бюджету, а також розробка за угодою із зацікавленими відомствами і установами норм усіх видів постачання як для ув'язнених, так і для службовців у місцях позбавлення волі; керівництво, за угодою з органами НКЮ, культурно-просвітницькою і політичною роботою в місцях позбавлення волі, а також справою шкільної, позашкільної та професійної освіти і розвитку ув'язнених.

Структурно виправно-трудоий відділ складався із загального відділення, адміністративно-пенітенціарної інспекції та виробничо-господарської інспекції.

Отже, адміністративні функції, що виконував НКВС після його реорганізації, не надавали політичного змісту діяльності наркомату та надто звужували його вплив у галузі адміністративного управління. Головний зміст діяльності НКВС і його місцевих органів у цей період становило керівництво міліцією республіки, виправно-трудою політикою та комунальним господарством.

Разом з діяльністю щодо підготовки нової редакції проекту ВТК УСРР виправно-трудоий відділ НКВС України продовжував напрацьовувати нові правові норми, які потім, у випадку позитивної їх реалізації, повинні були увійти складовою частиною до Виправно-трудоого кодексу. Таким чином, відбувалося накопичення як позитивного, так і негативного досвіду нормотворчості. У цей період ВТК НКВС УСРР були видані документи, що вдосконалювали правове становище ув'язнених – циркуляр № 49 від 15 листопада 1924 р. «Про порядок відбирання особистих грошей та цінностей від ув'язнених при надходженні до місць позбавлення волі», № 22 від 6 березня 1925 р. «Про неприпустимість грубого поводження з ув'язненими», № 94 від липня 1925 р. «Про порядок утримання в місцях позбавлення волі вагітних та жінок, які годують грудьми» [1, с. 48–70] тощо.

До процесу подальшої регламентації та деталізації порядку й умов відбування покарання у виді позбавлення волі активно включались інші державні органи. 30 квітня 1925 р. була прийнята постанова ВУЦВК та РНК України «Про внесення змін до статей 53 та 55 Кримінального кодексу УСРР та статті 473 КПК УСРР» [2, с. 702–703], яка змінила правила заміни позбавлення волі із суворою ізоляцією на позбавлення волі без суворої ізоляції, доповнила перелік осіб, що мали право порушувати клопотання про умовно-дострокове звільнення засудженого, чітко регламентувала сам порядок умовно-дострокового звільнення.

Верховний Суд України, у свою чергу, роз'яснив, що «у випадку хвороби засуджених, яка перешкоджає відбуванню призначеної судом міри соціального захисту у виді позбавлення волі, допускається відстрочка виконання вироку незалежно від того – відбувається вже призначена судом міра або її відбування ще не розпочалось» [2, с. 704].

Таким чином, слід зазначити, що період підготовки нового проекту ВТК України був насичений активним процесом пошуку і створення нових норм кримінально-виконавчого права, в першу чергу, спрямованих на вдосконалення правового статусу ув'язнених, забезпечення реалізації їх законних прав і інтересів. До цього процесу, крім безпосередніх органів управління місцями позбавлення волі, активно залучались й інші державні органи – Верховний суд, прокуратура, Народний комісаріат юстиції тощо.

6 жовтня 1925 р. проект ВТК УСРР був заслуханий на засіданні Раднаркому України, а 12 жовтня – на об'єднаному засіданні Президії ВУЦВК і РНК УСРР, які ухвалили рішення про представлення проекту на розгляд та затвердження черговій сесії ВУЦВК. 23 жовтня 1925 р. 2 сесія ВУЦВК IX скликання затвердила Виправно-трудоий кодекс УСРР, прийнявши постанову «Про надання чинності Виправно-трудоому кодексові УСРР», в якій було визначено строк надання чинності ВТК – з 15 листопаду 1925 р. [1, с. 306].

У Виправно-трудовому кодексі України [1, с. 307–343] знайшли своє відображення найважливіші положення з питань застосування кримінального покарання, закріплені в Основних засадах кримінального законодавства СРСР і союзних республік, що були прийняті 30 жовтня 1924 р. Основні засади кримінального законодавства СРСР і союзних республік визначили зміст поняття заходів соціального захисту судово-виправного характеру, до яких належали: об'явлення ворогом трудящих з позбавленням громадянства СРСР та вигнання за межі СРСР назавжди; позбавлення волі з суворою ізоляцією; позбавлення волі без суворої ізоляції; примусові роботи без позбавлення волі; обмеження в правах; видалення за межі СРСР на встановлений строк; вигнання за межі союзної республіки або окремої місцевості із заборною проживання в тих або інших місцевостях (заслання та висилання); звільнення від посади; заборона займати визначену посаду, займатись видом діяльності або промислом; громадський осуд; конфіскація майна; штраф; запобіжні заходи тощо. Заходи соціального захисту застосовувались з метою запобігання злочинів, позбавлення суспільно небезпечних елементів можливості вчиняти нові злочини, а також здійснення виправно-трудового впливу на засуджених.

Структуру ВТК України 1925 р. становили «Загальні положення» та 21 глава: центральні і місцеві органи виправно-трудової справи; розподільні комісії; спостережні комісії; види виправно-трудових установ (ВТУ); порядок прийому ув'язнених до виправно-трудових установ; класифікація ув'язнених; загальні правила утримання ув'язнених у виправно-трудових установах; заходи дисциплінарного впливу у виправно-трудових установах; правила утримання в трудових сільськогосподарських, фабрично-заводських і ремісничих колоніях; правила утримання ув'язнених в перехідних трудових будинках; правила утримання в ізоляторах спеціального призначення; організація робіт у ви-

правно-трудових установах; культурно-просвітницька робота у виправно-трудових установах; медико-санітарна частина у виправно-трудових установах; втечі ув'язнених; про застосування зброї особами, які належать до складу адміністрації, нагляду і варті виправно-трудової установи; вибуття ув'язнених з виправно-трудової установи; організація допомоги ув'язненим і особам, які звільняються з виправно-трудових установ; організація примусових робіт без утримання під вартою; реформаторіуми і правила утримання в них неповнолітніх правопорушників; про порядок допуску до виправно-трудових установ УСРР осіб, які не належать до службового складу таких.

Майже одночасно виправно-трудові кодекси були прийняті також в інших союзних республіках: у 1925 р. — у Грузинській і Азербайджанській РСР, у 1926 р. — у Білоруській і Узбецькій РСР, у 1927 р. — у Туркменській РСР [3, с. 126]. Порівняльний аналіз їх змісту доводить, що вони мали дуже багато спільних норм, оскільки втілювали єдину радянську виправно-трудова політику і були побудовані на єдиних принципах радянського виправно-трудового і кримінального права.

Висновки. Історично-правове значення Виправно-трудового кодексу УСРР полягає в тому, що в ньому законодавцем остаточно були встановлені та закріплені основні принципи радянського виправно-трудового права, визначені його основні завдання в умовах соціалістичного будівництва, зокрема: встановлення і здійснення системи виправно-трудових заходів з метою пристосування злочинних елементів до умов вільного правослухняного життя; побудова системи ВТУ; організація відповідного режиму в них; доцільна організація і застосування примусових робіт без утримання під вартою.

Список використаних джерел

1. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік. Київ: Говард Пресс, 1998. Т. 2. 456 с.

2. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: февраль 1917 – апрель 1918: сборник документов и материалов в трех томах: Т. 3 / сост.: И. В. Демкин, А. З. Мищенко, С. О. Розин, Е. П. Шаталина; под ред. С. М. Короливского // Центральный государственный архив Октябрьской революции и социалистического строительства УССР. Киев: Государственное издательство политической литературы УССР, 1957. 1000 с.

3. Братусь С. Н. Кодификация советского законодательства / Все-союзный научно-исследовательский институт советского законодательства. Москва: Юридическая литература, 1968. 446 с.

Ivankov I.

PECULIARITIES OF THE FIRST CODIFICATION OF CORRECTIONAL LABOR LEGISLATION OF THE USSR

The article addresses to the study of the legal functioning principles of the system of correctional labor institutions on the territory of Ukraine, their role and place determination in the state-building process during the formation and development of various forms of Ukrainian statehood in the first half of the 20th century.

The preparation period of the new project of the Correctional Labor Code of Ukraine was saturated with the active searching process and creation of new norms of criminal-executive law, primarily aimed at improving the legal status of prisoners, ensuring the realization of their legitimate rights and interests. The Correctional Labor Code of Ukraine reflected the most important provisions on the criminal punishment application, fixed in the General Principles of Criminal Legislation of the USSR and the Union Republics, adopted on October 30, 1924. The structure of the Correctional Labor Code of Ukraine in 1925 consisted of the "General Provisions" and Chapter 21: the central and local authorities of the correctional labor affairs; distributive commissions; observation commissions; types of corrective labor institutions (CLI); the procedure for reception of prisoners to correctional labor institutions; classification of prisoners; general rules for the prisoners detention in correctional labor institutions; measures of disciplinary influence in correctional labor institutions; detention rules in labor agricultural, factory and craft colonies; detention rules of prisoners in transitional labor houses; detention rules in special-purpose insulators; organization of work in correctional labor institutions; cultural and educational work in correctional labor institutions; medical-sanitary department in correctional labor institutions; prisoners' escape; on the use of weapons by persons belonging to the administration, supervision and

guardianship of a corrective labor institution; prisoners` release from a correctional institution; organization of prisoners` assistance and persons released from correctional labor institutions; organization of forced labor without detention; reforming laws and rules for keeping juvenile offenders; on the procedure of admittance to the correctional labor institutions of the Ukrainian SSR of persons not belonging to the official staff.

Key words: *correction, Correctional Labor Code, correctional labor institutions, deprivation of liberty, prisoners.*

References

1. Radov, G. O. and Reznik, I. I. (1998), *The textbook on the history of the penitentiary system of Ukraine*, Howard Press, Kyiv, Vol. 2, Part 1.
2. Demkin, I. V., Mischenko, A. Z., Rosin, S. O. and Shatalina, E. P. (1957), *Great October Socialist Revolution in Ukraine: February 1917 - April 1918, The struggle for the distribution and strengthening of Soviet power in Ukraine: December 1917 - April 1918*, collection of documents and materials in three volumes, Kyiv, State Publishing House of Political Literature of the USSR, Vol. 3.
3. Bratus, S. N. (1968), *Codification of Soviet Legislation*, All-Union Scientific Research Institute of Soviet Law, Law Literature, Moscow.

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 364-6

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.025

Сташків Б. І.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-3746-9382

КОМПЕНСАЦІЙНІ ВИПЛАТИ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

У статті досліджується правова природа компенсаційних виплат у праві соціального забезпечення, зокрема, звертається увага на місце цих виплат у системі видів соціального забезпечення, вказується на компенсаційність пенсій, соціальних допомог та соціальних послуг, дається їх перелік. Зроблена спроба дати визначення поняття «компенсаційні виплати» в праві соціального забезпечення, виділити їх основні риси, за допомогою яких їх можна зіставляти з іншими видами соціального забезпечення, вказані напрями подальшого дослідження проблем компенсаційних виплат у сфері соціального забезпечення.

Ключові слова: компенсаційні виплати в праві соціального забезпечення, види компенсаційних виплат, соціальні послуги, соціальні допомоги, отримувачі соціального забезпечення, надавачі соціальних послуг.

Постановка проблеми. У ринкових умовах зросла роль компенсаційних виплат у праві соціального забезпечення при наданні вразливим групам населення пільг, забезпеченні осіб з інвалідністю технічними засобами реабілітації, автомобілем, санаторно-курортними путівками, при здійсненні соціального обслуговування за місцем проживання тощо. Відшкодування майнових витрат проводиться не тільки щодо отримувачів послуг, але й надавачів соціальних послуг, що раніше не практикувалось. Йде процес становлення інституту компенсаційних виплат у праві соціального забезпечення, а разом з ним потрібно більш

детально дослідити і розкрити сутність та особливості цього правового інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні компенсаційні виплати в праві соціального забезпечення, як правило, розглядалися в загальних рисах поряд з іншими видами соціального забезпечення: пенсіями, соціальними допомогам, соціальними послугами, субсидіями. Більш поглиблено компенсаційні виплати досліджували такі науковці, як К. В. Бориченко, А. А. Казанчан, Н. П. Мокрицька, М. О. Фаль та ін. Публікацій, які б комплексно висвітлювали проблематику компенсаційних виплат, обмаль. Актуальними є питання належного правового регулювання відшкодування з боку держави витрат надавачів соціальних послуг, справедливого встановлення розмірів компенсації отримувачам соціальних послуг завданої їм майнової шкоди, розмежування поняття компенсації та інших грошових виплат, визначення поняття «компенсаційні виплати» у праві соціального забезпечення та їх правової природи тощо. Ця проблематика чекає свого вирішення.

Мета статті – висловити власне бачення вищевказаної проблематики і внести пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання компенсаційних виплат у праві соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Слово «компенсація» латинського походження й означає рівне зважування. Вживається в таких значеннях:

1) відшкодування, зрівноважування, винагорода за щонебудь, а також сума, яку сплачують як відшкодування, винагороду; покриття витрат, утрат;

2) вирівнювання порушених функцій в організмі, заміна пошкоджених або загиблих клітин; 3) усунення зовнішніх впливів, які перешкоджають правильній дії точних механізмів, компенса-

ція маятника. Використовується у праві, медицині, біології, психології, техніці та інших науках.

У праві соціального забезпечення оперують такими поняттями, як компенсації, компенсаційні виплати, грошові компенсації. На наш погляд, це ідентичні поняття. Компенсації у сфері соціального забезпечення, як правило, надаються в грошовій формі. Надання їх у натуральній формі нині не практикується.

Компенсаційний характер мають усі, без винятку, види соціального забезпечення. Пенсії призначаються з метою відшкодування втраченого заробітку чи інших доходів постійно непрацездатним особам. Соціальні допомоги надаються особам, які тимчасово втратили працездатність, а значить і заробіток, понесли додаткові витрати, не мають або мають недостатні для нормального життя фінансові ресурси з метою вирівнювання доходів з іншими людьми до встановленого соціальними стандартами мінімуму. Соціальні послуги отримують особи з метою компенсації втрачених функцій організму та поновлення їх соціального статусу. У всіх цих випадках мова йде про компенсації в широкому сенсі.

Про компенсаційні виплати у вузькому сенсі говорять тоді, коли вирішується питання про відшкодування витрат на придбання покращених засобів реабілітації чи вартості неотриманих соціальних послуг або надання компенсації за шкоду, заподіяну окремим категоріям осіб тощо. Ці виплати не є соціальною допомогою, а компенсацією «за щось», яка передбачена нормами права, а їх розміри зіставляються із завданою шкодою чи понесеними витратами.

Фактично єдиною компенсаційною виплатою в радянський час вважалося відшкодування витрат на обслуговування спеціального транспорту осіб з інвалідністю. Пільги, що встановлювалися, у першу чергу для учасників Другої світової війни, не проводили чіткого розмежування між компенсаціями та соціальними

допомогами. Соціальні послуги надавались в інтернатних установах, і потреби в компенсаційних виплатах не було. Офіційно бідні в СРСР не визнавались і соціальні допомоги їм не встановлювались. Виплати компенсаційного характеру відносили до соціальних допомог.

Ситуація суттєво змінилася наприкінці ХХ ст., коли виникла потреба в соціальному захисті безробітних, потерпілих унаслідок Чорнобильської катастрофи, жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років та нацистських переслідувань, малозабезпечених верств населення, а на початку ХХІ ст. до них приєдналися учасники АТО/ООС та внутрішні переселенці. Розширився спектр соціальних послуг, які надаються за місцем проживання, а також сім'ям з дітьми. Це сприяло активній нормотворчій діяльності та введенню нових видів соціального забезпечення і модернізації існуючих. Науковці заявили про наявність у праві соціального забезпечення так званих компенсаційних виплат, які за своєю природою не збігаються із соціальними допомогами.

Інститут компенсацій має універсальний характер і притаманний багатьом галузям права. У трудовому праві компенсаційні виплати – це грошові виплати, установлені для відшкодування працівнику витрат, пов'язаних з виконанням ним трудових чи інших обов'язків, передбачених законом, і до них відносять, зокрема, компенсацію витрат на проїзд у зв'язку з відрядженням, за використання майна, що належить працівникові, а також компенсації працівникам, робота яких має роз'їзний характер чи які працюють у польових умовах або вахтовим методом. Цивільне право передбачає компенсацію моральної шкоди, завданої шкоди майну, за частку в спільному майні, за неправомірне використання об'єкта інтелектуальної власності та ін. У галузях процесуального права застосовується компенсація витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ.

Проблематика компенсаційних виплат у цих та інших галузях права розробляється давно і деякі висновки вчених можуть бути використані дослідниками компенсаційних виплат у праві соціального забезпечення.

Особливості компенсаційних виплат у праві соціального забезпечення обумовлені предметом правового регулювання цієї галузі права, який стисло окреслений у ст. 25 Загальної декларації прав людини. Розмежувати ці компенсації від компенсацій в інших галузях права не важко. Гірша ситуація із відмежуванням компенсаційних виплат усередині галузі права між різними видами соціального забезпечення, не беручи до уваги, що пенсії, соціальні допомоги і соціальні послуги несуть на собі ознаки компенсаційності. Без виділення характерних рис соціальних допомог і компенсаційних виплат зробити це дуже важко.

Останніми десятиріччями було прийнято багато нормативних актів, які регулювали порядок надання певних соціальних виплат і в назві деяких з них вказувався прикметник компенсаційні. Такі виплати повинні бути не компенсацією відсутніх чи недостатніх засобів до існування (мета пенсій і соціальних допомог), а відшкодування чого-небудь (мета компенсацій). Якщо соціальна виплата не спрямована на відшкодування чого-небудь, то її не слід називати компенсацією.

Стосовно місця компенсаційних виплат серед видів соціального забезпечення можливі три варіанти відповіді: 1) самостійні види соціального забезпечення поряд з пенсіями, соціальними допомогами і соціальними послугами; 2) окремі види соціальної допомоги; 3) додаткові елементи (види) того чи іншого виду соціального забезпечення. На користь усіх цих варіантів наводяться певні аргументи. Наприклад, у пенсійному законодавстві передбачені, крім пенсій, додаткові пенсії, доплати, надбавки, підвищення, а також соціальна послуга у вигляді допомоги на поховання [1]. Усі вони мають яскраво виражений компенсацій-

ний характер. Допомогу на поховання [1] одностайно відносять до соціальних допомог. Додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю особам, віднесених до категорій 1, 2; 3; 4 [2], розглядається як додатковий вид пенсійного забезпечення. Доплати, надбавки, підвищення включають до того чи іншого виду пенсій як його додатковий елемент або підвид [3, с. 441–446].

В окремих навчальних посібниках компенсаційні виплати висвітлюються разом із соціальними допомогамі як різновид останніх. Соціальні допомоги, у свою чергу, поділяються на державні соціальні допомоги, страхові соціальні допомоги і недержавні соціальні допомоги, які мають загальні і відмінні риси. Компенсаційні виплати і державні соціальні допомоги характеризуються такими спільними рисами: 1) грошова форма надання; 2) фінансуються із бюджетних коштів; 3) безоплатність та безповоротність надання; 4) компенсаційний характер; 5) надання одноразово чи на певний термін. Саме через ці ознаки важко відмежувати їх одне від одного [3, с. 447–452; 4, с. 548–555]. Страхові допомоги є оплатними і фінансуються із страхових фондів. Відмінності полягають у тому, що допомоги спрямовані на задоволення, як правило, найрізноманітніших власних потреб, а компенсаційні виплати – на відшкодування опосереднених витрат, пов'язаних з наданням соціальних послуг.

Компенсаційними, в першу чергу, є виплати особам, які здійснюють догляд за отримувачами соціальних послуг. До них належать:

– щомісячна компенсаційна виплата непрацюючим фізичним особам, які постійно надають соціальні послуги громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги [5]. Надавач може отримувати тільки одну компенсацію незалежно від кількості обслуговуваних осіб, видів та обсягу послуг. Залежно від того, кому надаються послуги, роз-

мір компенсації становить 15 чи 10 або 7 відсотків прожиткового мінімуму для працездатних осіб (надавач – особа працездатного віку) або для осіб, які втратили працездатність (надавач – пенсіонер чи особа з інвалідністю). Аналогічна компенсація у розмірі 4 грн 80 коп. з невеликою індексацією була встановлена постановою КМУ від 26 липня 1996 року № 832, що втратила чинність відповідно до постанови КМУ від 20 березня 2019 року № 233;

– щомісячна адресна компенсаційна виплата одному з батьків (усиновителів, опікунів) як відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років ”муніципальна няня“ [6]. Фактичним одержувачем є надавач послуги, який повинен бути легалізований та сплачувати податки і укласти з батьками договір. Компенсація виплачується в розмірі прожиткового мінімуму на дітей віком до шести років за кожну дитину, яку доглядає муніципальна няня. Отримувач зобов’язаний щомісяця подавати документи, що підтверджують його витрати. Практика показує, що вказана соціальна послуга не користується в молодих сімей популярністю і може бути вигідна їх рідним, які такі послуги надають безоплатно, але час догляду зараховується до страхового стажу;

– відшкодування витрат за надані соціальні послуги з лікування застрахованих осіб та членів їх сімей після перенесених захворювань і травм у реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів за рахунок коштів Фонду соціального страхування України [7]. Відшкодування витрат за надані послуги здійснюються в межах граничних розмірів витрат. У разі, коли фактична вартість вища, то застрахована особа самостійно сплачує різницю коштів на рахунок санаторно-курортного закладу і ці кошти їй не відшкодовуються;

– відшкодування вартості поховання потерпілого та пов’язаних з цим ритуальних послуг [8]. Якщо грошові суми надаються на поховання без необхідності звітування про їх витрачання, то

це буде соціальною допомогою, а за необхідності документального підтвердження витрат на поховання – компенсаційною виплатою.

Законодавством передбачені державні соціальні допомоги на догляд [9]: надбавка на догляд [10], грошова допомога на догляд [11]. Усі вони мають однакову природу та спрямовані на винагороду праці (відшкодування її вартості) тих, які здійснюють сторонній догляд за визначеними в законі особами, і тому такі допомоги краще називати грошовими компенсаціями на догляд.

Одними із найстаріших і чисто компенсаційними є грошові компенсації особам з інвалідністю на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобіля (для тих, хто має його в користуванні) або на транспортне обслуговування (для тих, хто не користується ним, але відповідне право має). Компенсації призначаються у відсотках до прожиткового мінімуму на місяць і виплачуються рівними частинами двічі на рік [12]. Другу грошову компенсацію отримує більше осіб з інвалідністю, ніж першу.

Для жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років була встановлена грошова компенсація в розмірі однієї мінімальної заробітної плати за кожен місяць позбавлення волі, але не більше 75 мінімальних заробітних плат особам, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі або примусове поміщення в лікувальні заклади і згодом реабілітовані [13]. Більш справедливим вважається встановлення грошової компенсації без обмеження кількістю мінімальних зарплат (компенсація за 6,3 роки позбавлення волі).

В окремих випадках за бажанням особи їй замість конкретної соціальної послуги може надаватися грошове відшкодування. Нині запроваджено механізм виплати грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки [14; 15]. Особа не понесла ніяких витрат і їй за це надається певна винагорода. Тут більше

підійде одноразова допомога на оздоровлення, ніж грошова компенсація невеликої частки вартості путівки.

Сьогодні одержувачам соціальних послуг у встановлених законом випадках дозволено самим вибирати надавача соціальних послуг чи технічні засоби реабілітації. Сюди можна віднести:

– компенсацію вартості самостійного санаторно-курортного лікування [14; 15]. Розрізняються такі види вартості санаторно-курортних путівок: ринкова, що встановлюється санаторно-курортними закладами; фіксована, тобто щорічно встановлена наказом Мінсоцполітики України гранична вартість путівки, за якою здійснюється її закупівля; середня вартість путівки для виплати грошової компенсації та компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Остання становить 35 відсотків розміру одного прожиткового мінімуму, що встановлена законом на 1 січня відповідного року для осіб, які втратили працездатність. Залежно від статусу особи з інвалідністю компенсація становить 100–75–50 відсотків від 35 відсотків прожиткового мінімуму. Виникає слушне запитання: навіщо встановлювати дві однакові компенсації, а для отримання другої компенсації необхідно надати документальні докази проходження лікування в санаторно-курортному закладі. Справедливим буде компенсація за граничними цінами, за якими здійснюється закупівля санаторно-курортних путівок. Наявна система протидіє самостійному санаторно-курортному лікуванню;

– компенсацію різниці вартості вибраного особою з інвалідністю виду соціальної допомоги та аналогічного виду соціальної допомоги, що надається державним органом [16]. Затверджений перелік технічних та інших засобів реабілітації, за які може виплачуватися компенсація їх вартості [17]. Для цього затверджені граничні ціни на такі засоби [18].

Окрему групу становлять компенсації потерпілим унаслідок Чорнобильської катастрофи, а саме:

– одноразова компенсація учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які стали особами з інвалідністю внаслідок Чорнобильської катастрофи [2; 19; 20];

– оплата вартості проїзду, витрат на перевезення майна залізничним, водним або автомобільним транспортом за нормами, установленними обласною державною адміністрацією [2];

– оплата витрат, пов'язаних з переїздом, яка здійснюється місцевими радами за попереднім місцем проживання [2];

– компенсація громадянам за майно, утрачене в зв'язку з евакуацією, відселенням або самостійним переселенням [2];

– компенсація за пільгове забезпечення продуктами харчування громадян, що належать до першої та другої категорії постраждалих [2; 21]. Розміри грошової компенсації вартості продуктів харчування громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, щорічно визначається наказом Мінсоцполітики України. Норми харчування встановлюються МОЗ України;

– виплати щомісячної грошової компенсації до досягнення повноліття на дітей, які навчаються в навчальних закладах, розташованих на територіях радіоактивного забруднення [2; 22; 21];

– щомісячна компенсація сім'ям за втрату годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи [2];

– відшкодування один раз на рік вартості проїзду міжміським транспортом до будь-якого населеного пункту України та в зворотному напрямку на підставі проїзних квитків [2];

– компенсація вартості санаторно-курортної путівки шляхом надання грошової допомоги в розмірі, установленому КМУ [2].

Перелік компенсаційних виплат постраждалим унаслідок Чорнобильської катастрофи наведено у відповідному Стандарті надання послуги [24]. У ньому, крім компенсаційних виплат, указані й допомоги, які за своїм змістом є компенсаційними виплатами.

Наведені виплати демонструють відсутність теоретично обґрунтованої концепції компенсаційних виплат у праві соціального забезпечення. Не виявлені критерії розмежування компенсацій від соціальних допомог, а значить не вдалося знайти відмінні риси між цими виплатами. Наведені в літературі аргументи не підтримуються фахівцями права соціального забезпечення [25; 26]. Наприклад, до ознак компенсаційних виплат віднесли такі: надаються при настанні соціальних ризиків з метою відшкодування; види і розміри компенсації встановлюються в законодавстві; мають безоплатний характер. Ці ж ознаки легко накладаються на державні соціальні допомоги.

Деякі автори у праві соціального забезпечення виділяють пенсійне право, право соціальної допомоги та право соціального обслуговування. Ці підгалузі складаються з великих нормативних масивів. Компенсаційні виплати розпорочені по багатьох нормативних актах, що належать до різних правових інститутів права соціального забезпечення. Нормативних актів, що регулюють компенсаційні виплати, не так і багато і в своїй сукупності вони не можуть претендувати на окрему підгалузь. У подібній ситуації знаходиться й інститут субсидій.

У результаті аналізу нормативних актів та досліджень багатьох авторів можна дійти до висновку, що між соціальними допомогамі і компенсаційними виплатами дуже багато спільного, а відмінності не суттєві. Підстав для виділення генерального (комплексного) правового інституту компенсаційних виплат поряд з пенсіями, допомогамі та послугами немає. Компенсаційні виплати доцільно розглядати як самостійний інститут права соціальної допомоги і як окремий вид соціального забезпечення в рамках указаної підгалузі права.

До відмінних рис компенсаційних виплат, на наш погляд, можна віднести такі: 1) виникають з похідного правовідношення при реалізації фізичною особою права на конкретну соціальну

послугу; 2) направлені на відшкодування вартості отриманих особою товарів, робіт і послуг; 3) розмір виплат визначається з урахуванням необхідності відшкодування понесених фактичних чи потенційно можливих витрат; 4) адресуються як отримувачам, так і надавачам соціальних послуг; 5) регулюються не тільки законами, але і підзаконними актами. Як і соціальні допомоги, компенсаційні виплати є короткотерміновими, надаються в грошовій формі, джерелами фінансування є бюджетні кошти чи кошти страхових фондів.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що компенсаційні виплати у праві соціального забезпечення – це установлені нормами права грошові виплати одержувачам чи надавачам соціальних послуг з метою повного чи часткового відшкодування вартості оплачених (наданих) товарів, робіт і послуг або винагороди за неотриману належну соціальну послугу.

Висновки. З огляду на викладене вважаємо, що компенсаційні виплати пов'язані з відшкодуванням витрат, які особа понесла при отриманні соціальних послуг, а за певних обставин – і надавач тих послуг. У нормативних актах повинні бути вказані граничні розміри відшкодування або розподіл обов'язку з оплати вартості послуг між отримувачем та державою. У деяких випадках відшкодування повинно бути повним. Компенсації за неотримані соціальні послуги слід перевести в соціальну допомогу. За допомогою компенсації не відшкодовується втрата заробітку чи іншого доходу або додаткові витрати, які не пов'язані з наданням соціальних послуг. Як правило, підставою для надання компенсації слугують дії, а не події.

Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 30.10.2019).

2. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991р. № 796-ХІІ. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/796-12> (дата звернення: 30.10.2019).

3. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина: навч. посіб. / Чернігів: Десна, 2016. 692 с.

4. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Особлива частина: навч. посіб. / Чернігів: Десна, 2018. 1092 с.

5. Про затвердження Порядку призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги: постанова КМУ від 29.04.2004 р. № 558. *Офіційний вісник України*. 2004. № 17. Ст. 1188.

6. Деякі питання надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня»: постанова КМУ від 30.01.2019 р. № 68. *Офіційний вісник України*. 2019. № 16. Ст. 543.

7. Про затвердження Порядку відшкодування витрат за надані соціальні послуги з лікування застрахованих осіб та членів їх сімей після перенесених захворювань і травм у реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів за рахунок коштів Фонду соціального страхування України: постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2017 р. року № v0039890-17. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/v0039890-17> (дата звернення: 30.10.2019).

8. Про затвердження Порядку призначення, перерахування та проведення страхових виплат: постанова правління Фонду соціального страхування України від 19.07.2018 р. № 11. *Все про бухгалтерський облік*. 2018. 13 серп. (№ 74). Ст. 13.

9. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 24. Ст. 1579.

10. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16.02.2000 р. № 2109. *Офіційний вісник України*. № 50. Ст. 2146.

11. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.11.2000 р. № 1489-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 12. Ст. 444.

12. Про порядок виплати та розміри грошових компенсацій на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів та транспортне об-

слуговування: постанова КМУ від 14.02.2007 р. № 228. *Офіційний вісник України*. 2007. № 12. Ст. 446.

13. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 17.04.1991 р. № 962-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 22. Ст. 262.

14. Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян: постанова КМУ від 17.06.2004 р. № 785. *Офіційний вісник України*. 2004. № 24. Ст. 1598.

15. Про затвердження Порядку виплати деяким категоріям осіб з інвалідністю грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки та вартості санаторно-курортного лікування: постанова КМУ від 17.02.2007 р. № 150. *Офіційний вісник України*. 2007. № 10. Ст. 258.

16. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.

17. Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані технічні та інші засоби реабілітації, перелік таких засобів: постанова КМУ від 05.04.2012 р. № 321. *Офіційний вісник України*. 2012. № 31. Ст. 1146.

18. Про організацію забезпечення окремих категорій населення технічними та іншими засобами реабілітації: затв. наказом Мінсоцполітики України від 29.01.2016 р. № 59. *Офіційний вісник України*. 2016. № 15. Ст. 611.

19. Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова КМУ від 14.05.2015 р. № 285. *Офіційний вісник України*. 2015. № 40. Ст. 1204.

20. Про затвердження Порядку виплати одноразової компенсації за шкоду, заподіяну внаслідок Чорнобильської катастрофи, інших ядерних аварій, ядерних випробувань, військових навчань із застосуванням ядерної зброї, та щорічної допомоги на оздоровлення деяким категоріям громадян: постанова КМУ від 26.10.2016 року № 760. *Офіційний вісник України*. 2016. № 87. Ст. 2843.

21. Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету для виконання програм, пов'язані із соціальним захистом громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: постановва КМУ від 20.09.2005 року № 936. *Офіційний вісник України*. 2005. № 38. Ст. 2372.

22. Про порядок та розміри компенсаційних виплат дітям, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи: постановва КМУ від 08.07.1997 року № 155. *Офіційний вісник України*. 1997. № 7. Ст. 44.

23. Деякі питання санаторно-курортного лікування та відпочинку громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: постановва КМУ від 23.10.2016 року № 854. *Офіційний вісник України*. 2016. № 94. Ст. 3086.

24. Стандарт надання послуги з призначення компенсаційних виплат громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: затв. наказом Мінсоцполітики України від 23.03.2012 року № 158. *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1212.

25. Мокрицька Н. П., Фаль М. О. Умови призначення компенсаційних виплат за надання соціальних послуг в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів, 2017. № 2. С. 123–135.

26. Казанчан А. А. Види соціального забезпечення громадян в Україні: проблемні питання. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Запоріжжя, 2010. № 3. С. 11–20.

Stashkiv B.

COMPENSATION PAYMENTS IN SOCIAL SECURITY LAW: A LOOK AT THE PROBLEM

Legal nature of compensation payments in Social Security Law is examined in the article. In particular, attention is paid to the place these benefits take in social security system. It is noted that compensation institute is universal by its nature and inherent in many areas of law. Peculiarities of compensation payments in Social Security Law are determined by the subject of legal regulation of this legal branch, which is briefly outlined in Article 25 of the Universal Declaration of Human Rights. In Social Security Law such concepts as compensation, compensation payments, cash compensation are used. In Labor Law, compensation payments are cash payments determined to reimburse an employee for the expenses connected with performing his/her labor or other duties provided for by law. They include, in particular, com-

compensation for travel expenses in connection with a business trip, for using property belonging to an employee, as well as compensation to employees whose work is connected with constantly travelling or who work in the field or on a rotational method. Civil Law provides for compensation for non-pecuniary damage caused by property damage, for a share in common property, for misuse of an intellectual property object, etc. In the areas of Procedural Law is used compensation payments, connected with conducting civil, administrative and commercial cases.

An attempt to define the concept of "compensation payments" in Social Security Law was made. Compensation payments under Social Security Law are defined by the rules of law cash payments to recipients or providers of social services in order to compensate for the value of paid (provided) goods, works and services, or compensation for failure to receive a proper social service fully or partially.

Compensation payments should be considered to be an independent institute of Social Security Law and as a separate type of social security.

Key words: *Compensation payments in Social Security Law, types of compensation payments, social services, social assistance, recipients of social welfare, social services providers.*

References

1. Ukraine (2003), *On Compulsory State Pension Insurance: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (accessed 30 October 2019).

2. Ukraine (1991), *On the status and social protection of citizens suffering from Chornobyl disaster: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/796-12> (accessed 30 October 2019).

3. Stashkiv, B. I., (2016), *Social Security Law. Common Part: a tutorial*. Desna, Chernihiv.

4. Stashkiv B. I., (2018), *Social Security Law. Special Part: a tutorial*. Desna, Chernihiv.

5. Ukraine (2004), *On Approving the Procedure for Assigning and Paying Compensation to Individuals Who Provide Social Services: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine*, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

6. Ukraine (2019), *Some Issues on Providing Child Care Services for Up to Three Years "Municipal Nanny"*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

7. Ukraine (2017), *On Approving the Procedure for Reimbursement of Expenses for Provided Social Services for Treatment of Insured Persons and Members of Their Families After Sicknesses and Injuries in Rehabilitation*

Departments of Sanatoriums and Resorts at the Expense of Social Insurance Fund of Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/v0039890-17> (accessed 30 October 2019).

8. Ukraine (2018), *On Approving the Procedure for Assigning, Transferring and Carrying Out Insurance Payments*: Decree of the Board of Social Insurance Fund of Ukraine, Social Insurance Fund of Ukraine, Kyiv.

9. Ukraine (2004), *On State Social Assistance to Persons Who Are Not Eligible for Retirement and Persons with Disabilities*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

10. Ukraine (2000), *On State Social Assistance to Persons with Disabilities since Childhood and Children with Disabilities*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

11. Ukraine (2000), *On Psychiatric Care*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

12. Ukraine (2007), *On the Procedure for Payment and Amounts of Cash Compensation for Gasoline, Car Repair and Maintenance and Transport Services*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

13. Ukraine (1991), *On Rehabilitation the Victims of Repressions of Communist Totalitarian Regime of 1917-1991*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

14. Ukraine (2004), *On Approving the Procedure for Payment Cash Compensation of Cost of Health Resort Treatment to Some Categories of Citizens*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

15. Ukraine (2007), *On Approving the Procedure for Payment Cash Compensation to Some Categories of Persons with Disabilities Instead of a Health Resort Tour and the Cost of Health Resort Treatment*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

16. Ukraine (1991), *On the Basics of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

17. Ukraine (2012), *On Approving the Procedure for Providing Technical and Other Means of Rehabilitation of Persons with Disabilities, Children with Disabilities and Other Certain Categories of Population and Payment of Cash Compensation for Self-Purchased Technical and Other*

Means of Rehabilitation, List of Such Means: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

18. Ukraine (2016), *On Organizing Provision of Technical and Other Means of Rehabilitation for Certain categories of Population*: Law of the Ministry of Social Policy of Ukraine, Ministry of Social Policy of Ukraine, Kyiv.

19. Ukraine (2015), *On Compensation Payments to Persons Suffered from the Chornobyl Disaster and Recognizing Those That Are Expired, Some Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

20. Ukraine (2016), *On Approving the Procedure for Payment of One-Time Compensation for Damage Caused by the Chornobyl Disaster, Other Nuclear Accidents, Nuclear Tests, Military Training Exercises with Nuclear Weapons, and Annual Recovery Assistance to Certain Categories of Citizens*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

21. Ukraine (2005), *On Approving the Procedure for Using State Budget Funds to Execute Programs Related to Social Protection of People Affected by the Chornobyl Disaster*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

22. Ukraine (1997), *On the Procedure and Amounts of Compensation Payments for Children Suffered from the Chornobyl Disaster*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

23. Ukraine (2016), *Some Issues of Sanatorium Treatment and Recreation of Citizens Suffered from the Chornobyl Disaster*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

24. Ukraine (2012), *Standard for Providing Compensation Payment Services to Citizens Suffered from the Chornobyl Disaster*: Law of the Ministry of Social Policy of Ukraine, Ministry of Social Policy of Ukraine, Kyiv.

25. Mokrytska, N. P. and Fal, M. O. (2017), “Conditions for Assigning Compensation Payments for Social Services in Ukraine”, *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series*, No. 2, pp. 123–135.

26. Kazanchan, A. A. (2010), “Types of Social Security for Citizens in Ukraine: Problematic Issues”. *Bulletin of Zaporizhzhia Institute of Law under the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, No. 3, pp. 11–20.

УДК 378.124

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.043

Шумна Л. П.,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7708-296X;

Малахова А. О.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-4473-2014;

Богдан Ю. М.,

аспірант кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0452-7638

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА СТАЖУВАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто форми підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників відповідно до законодавства України. На основі аналізу нормативно-правових актів та наукових праць, присвячених досліджуваному питанню, виявлено аспекти, що потребують подальшого доопрацювання на законодавчому рівні та запропоновано підходи до вдосконалення регулювання процесу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників згідно з європейськими стандартами.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, професійна компетентність, підвищення рівня професійної компетентності, підвищення кваліфікації, стажування.

Постановка проблеми. Праця науково-педагогічних працівників має низку специфічних особливостей, що зумовлюють необхідність постійного поглиблення наукових знань, активної участі в розвитку наукової думки й науково-практичному дискурсі,

вдосконалення своїх професійних навичок та оволодіння інноваційними інструментами роботи зі студентами.

Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників є законодавчо передбаченим правом, однак механізми забезпечення його реалізації на практиці потребують доопрацювання.

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року одним із перспективних завдань щодо розвитку післядипломної освіти є розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів [1]. Адже саме якість вищої освіти є передумовою наукового та науково-технічного прогресу держави, що зумовлює її загальний розвиток та добробут. У зв'язку із проголошенням проєвропейського курсу розвитку освіти напрочуд актуальним стає питання приведення національних норм у відповідність до європейських стандартів. Водночас Всесвітня декларація «Про вищу освіту для XXI сторіччя: підходи та практичні заходи» (Париж, 1998 р.) закликає до проведення активної політики підвищення кваліфікації співробітників як суттєво важливого елементу діяльності закладів вищої освіти, які сьогодні повинні виступати не тільки як джерела знань, але й приділяти першочергову увагу проведенню наукових досліджень, відновленню та вдосконаленню педагогічних навичок викладачів на базі відповідних програм підвищення кваліфікації, що стимулюють постійне внесення новаторських елементів у навчальну програму, методи викладання та навчання; при цьому необхідно забезпечити їх професійне і фінансове становище в цілях підвищення наукових досліджень і викладання.

Тому пошук шляхів розширення можливостей і використання максимальної кількості ресурсів до професійного розвитку науково-педагогічних працівників України є не тільки запору-

кою розвитку наукової думки, але і рівня розвиненості країни в цілому, адже саме від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її економічна конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти висвітлено в наукових працях таких учених, як: Р. І. Коваленко, Н. М. Мирончук, О. В. Жабенко, Т. Федірчик, В. Олійник, В. Ситянін, Г. Цветкова, В. Мороз, Т. Борова, О.М. Ярошенко та інші. Зокрема, у працях Т. Борової проаналізовано результати формування та розвитку професійної діяльності науково-педагогічних працівників – систему професійних компетентностей науково-педагогічних працівників; О. Жабенко розкрив правову природу інституту підвищення кваліфікації, В. Ситянін на основі аналізу змісту, структури, рівнів сформованості правової компетентності науково-педагогічних працівників визначав шляхи і методи формування правової компетентності в науково-педагогічних працівників; у праці Г. Цветкової розкрито зміст, специфіку, етапи, структуру професійного самовдосконалення викладача у закладі вищої освіти, а В. Олійник на основі аналізу проблем професійного вдосконалення науково-педагогічних працівників запропонував шляхи їх вирішення.

Водночас існує чимало неврегульованих питань, які стосуються особливостей підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників та забезпечення її реалізації відповідно до потреб сьогодення.

Метою статті є пошук шляхів вдосконалення форм підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників в Україні на основі аналізу національного законодавства, міжнародних норм та існуючих наукових напрацювань.

Виклад основного матеріалу. Процес підвищення кваліфікації та стажування педагогічних та науково-педагогічних праців-

ників в Україні регулюється Положенням про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, затвердженим наказом Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 24.01.2013 № 48 [2] (далі – Положення). Цим документом детально визначено порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації (далі – ВНЗ) незалежно від форм власності та підпорядкування, а також окремо унормовано порядок проходження стажування вищезазначених осіб як однієї з форм підвищення кваліфікації.

Метою навчання працівників є вдосконалення професійної підготовки особи шляхом поглиблення і розширення її професійних знань, умінь і навичок, набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності, формування нових професійних компетентностей у психолого-педагогічній, науково-дослідній, організаційно-управлінській діяльності, засвоєння інноваційних технологій, форм, методів та засобів навчання і т. ін.

Відповідно до наказу МОН «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [3] визначено головні складові компетентності науково-педагогічного працівника, а саме:

– професійна компетентність (передбачає здатність ефективно вирішувати професійно-педагогічні проблеми і типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях науково-педагогічної діяльності);

– інформаційна компетентність (здатність роботи з інформацією (пошук, структурування, адаптація до цілей навчальної роботи), застосовувати ІТ технології в навчальному процесі);

– комунікативна компетентність (здатність до взаємодії з людьми, переконувати, стверджувати свою позицію, використовувати в навчальному процесі державну мову, володіння ораторським мистецтвом та професійним етикетом, навичками публічної презентації результатів роботи, вміннями обирати відповідні форми і методи презентації);

– правова компетентність (здатність ефективно використовувати у професійній діяльності законодавчі та інші нормативні документи органів державної влади для вирішення відповідних професійних завдань).

Отже, професійний розвиток (підвищення компетентності) науково-педагогічних працівників в ідеалі передбачає рівномірне вдосконалення всіх цих чотирьох основних складових компетентності.

Відповідно до Положення [2] навчання зазначеної категорії працівників поділяється на довгострокове та короткострокове підвищення кваліфікації (семінари, семінари-практикуми, семінари-наради, семінари-тренінги, тренінги, вебінари, "круглі столи" тощо).

Термін навчання працівників визначається навчальними планами та програмами, обсягом навчального часу (в академічних годинах, національних кредитах та кредитах ECTS) і встановлюється закладом-виконавцем відповідно до вимог законодавства за погодженням із закладом-замовником залежно від форм та видів навчання.

При цьому тривалість довгострокового підвищення кваліфікації за обсягом годин навчальної програми має становити не менше 108 академічних годин, а для короткострокового мінімальної межі тривалості не визначено.

Періодичність як довгострокового, так і короткострокового підвищення кваліфікації устанавлюється закладами-замовниками

залежно від потреби, однак зазначено, що довгострокове має відбуватися не рідше ніж один раз на п'ять років.

Як зауважив О. Жабенко [4], норми законодавства створюють такі умови, що науково-педагогічний працівник змушений скористатися своїм правом на підвищення кваліфікації для отримання офіційного документа, що підтверджує проходження навчання. А це, в свою чергу, може призвести до суто формального підходу, що нівелює ціннісну складову його проходження, та, серед іншого, означає і недоцільне використання коштів, які могли б бути освоєні з більшою цінністю для науки. У зв'язку з чим вбачається справедливою думка В. Мороза [5], який зазначає, що стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ не повинно прив'язуватись до часового критерію. Основним індикатором, що свідчить про необхідність організації навчання того чи іншого працівника, має стати рівень викладання предмета за фахом, який відповідає державному стандарту якості освіти, або (та) результат оцінювання кафедрою щорічного звіту конкретної особи про підсумки виконання умов контракту.

Законом «Про освіту» [6] передбачено, що науково-педагогічні працівники можуть підвищувати професійну компетентність у закладах освіти, що провадять освітню діяльність із підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якої передбачена законом, та мають ліцензію на відповідну діяльність та/або акредитовані відповідні освітні програми. Однак, як справедливо зазначив О. Жабенко [4], на сьогодні системи підвищення професійної компетентності науково-педагогічних працівників у відповідних ліцензованих закладах ще не існує. Науково-педагогічні працівники можуть підвищувати професійну компетентність у академіях, відповідних структурних підрозділах закладів вищої освіти, наукових, навчально-наукових установах, які здійснюють відповідну освітню діяльність, спрямовану на підвищення рівня професійної компетентності (діють аспірантура (докторантура), про-

водяться курси підвищення кваліфікації, здійснюється стажування тощо). Водночас в Україні відсутня сформована державою система підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників, а й відповідно відсутні стандарти, якими б можна було визначати, наскільки підвищився рівень професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [1], зокрема, передбачено: забезпечення створення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо); реалізацію сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти; забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку.

Водночас зазначається, що міжнародне співробітництво у сфері освіти покликано забезпечити інтеграцію національної системи освіти в міжнародний освітній простір, що передбачає:

- укладення з іншими державами і реалізацію міжурядових та міжвідомчих угод про співробітництво в галузі освіти і науки; організацію освітніх і наукових обмінів;
- стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розширення участі навчальних закладів, педагогів, науковців, учнів та студентів у різних проєктах і програмах міжнародних організацій та співтовариств (програми Темпус, Еразмус Мундус, Жан Моне тощо);
- вивчення досвіду зарубіжних партнерів стосовно модернізації системи освіти, зокрема вивчення системи професійного зростання

тання в рамках концепції навчання протягом життя щодо запровадження міжнародних шкіл, дискусійних майданчиків тощо;

– проведення спільних наукових досліджень з актуальних проблем розвитку освіти та галузей економіки; проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів тощо;

У КОМЮНІКЕ Всесвітньої конференції з вищої освіти – 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (8 липня 2009 р.), до якої долучилась і Україна, проголошується, що вища освіта повинна підвищувати рівень підготовки викладачів як до їх працевлаштування, так і під час роботи, забезпечуючи навчальними планами, що надають викладачам можливість надавати студентам знання і навички, яких вони потребують у двадцять першому столітті. Це вимагатиме нових підходів, зокрема відкритого і дистанційного навчання (ВДН) та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Підходи відкритого і дистанційного навчання і сучасні інформаційно-комунікаційні технології надають можливість розширити доступ до якісної освіти, особливо, коли до Відкритих Освітніх ресурсів є доступ у багатьох країнах і закладах вищої освіти. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні і навчанні має великий потенціал для збільшення доступу, підвищення якості та успішності. Для того, щоб гарантувати, що запровадження ІКТ зможе додати цінності, навчальні заклади і уряди мають працювати разом для об'єднання досвіду, розробки стратегії і посилення інфраструктури, особливо продуктивності. Забезпечення якості вищої освіти вимагає визнання важливості залучення і збереження кваліфікованого, талановитого і відповідального науково-педагогічного штату.

Впровадження ІКТ у систему освіти не тільки впливає на освітні технології, а й уводить до процесу освіти нові. Вони пов'язані із застосуванням комп'ютерів і телекомунікацій, спеціального устаткування, програмних та апаратних засобів, систем

обробки інформації. Вони пов'язані також зі створенням нових засобів навчання і збереження знань, до яких належать електронні підручники і мультимедіа; електронні бібліотеки й архіви, глобальні та локальні освітні мережі; інформаційно-пошукові та інформаційно-довідкові системи.

Розглядаючи елементи складної системи інформаційних технологій навчання (ІТН), слід наголосити, що в освіті важливою умовою успішної інтеграції технологій є професійна підготовка викладачів і фахівців, які здійснюють експлуатацію систем і засобів нової інтегрованої технології навчання. Кожний учасник навчання на основі ІТН, включаючи адміністрацію установ освіти, має володіти необхідною інформаційною грамотністю і розумінням у використанні технологій. У деяких країнах для цього необхідно навіть мати відповідний сертифікат. Наприклад, така вимога є у Великій Британії. Введення сертифікатів для учасників процесу навчання дає змогу спростити впровадження ІТН і підвищити адекватність оцінок ефективності технологій.

Удосконалення системи освіти на основі інформаційних технологій, широке впровадження в навчальний процес ІКТ привело до появи віртуальних університетів та відкритої системи освіти.

Враховуючи те, що підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників має відповідати найбільш прогресивним тенденціям, вважаємо доцільним включити до переліку форм його проходження і дистанційне навчання із використанням ІКТ, оскільки такий метод є прогресивним та комплексним і не потребує додаткових витрат від суб'єктів проходження. Водночас і рівень програми підвищення кваліфікації має відповідати потребам особи, що проходить її. Для того, щоб збагатити та вдосконалити ці програми, пропонується їх розробка за участі європейських науковців, які мають досвід впровадження таких технологій, та тих, хто спеціалізується в галузі кожної з таких програм.

Висновки. Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників є законодавчо передбаченим правом, однак механізми забезпечення гарантованості його реалізації на практиці потребують доопрацювання. На сьогодні найбільш актуальними є створення системи підвищення професійної компетентності науково-педагогічних працівників у відповідних ліцензованих закладах та введення прогресивних інноваційних технологій до такого процесу, а також розробка стандартів, якими б можна було визначати, наскільки підвищився рівень професійної компетентності науково-педагогічних працівників. Стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ не повинно прив'язуватись до часового критерію. Основним індикатором, що свідчить про необхідність організації навчання того чи іншого працівника, має стати рівень викладання предмета за фахом, який відповідає державному стандарту якості освіти, або (та) результат оцінювання кафедрою щорічного звіту конкретної особи про підсумки виконання умов контракту.

Список використаних джерел

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. № 17. Ст. 31.
2. Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: затв. наказом Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 24.01.2013 р. № 48. *Офіційний вісник України*. 2013. № 28. С. 328.
3. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів: наказ МОН від 01.06.2013 р. № 665. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/> (дата звернення: 09.06.2019).
4. Жабенко О. Підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників: право чи обов'язок. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 432–438.

5. Мороз В. Механізм організації підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників як об'єкт державного управління якості освіти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 3. С. 107–113.

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 8.06.2019).

Shumna L., Malakhova A., Bogdan Y.

SPECIFIC ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS' ADVANCED AND PRACTICAL TRAINING AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Scientific and pedagogical workers' activity has a number of specific features that predetermine constant scientific knowledge deepening, active participation in the development of scientific thought and scientific and practical discourse, improvement of their professional skills and mastering innovative tools of work with students. Scientific and pedagogical workers' advanced training is a legally provided right, but the mechanisms for ensuring the guarantee of its implementation in practice need to be completed.

The article deals with the forms of scientific and pedagogical workers' advanced training according to the legislation of Ukraine. On the basis of analysis of normative legal acts and scientific papers devoted to the investigated issue, the aspects that need further elaborating at the legislative level are identified and the approaches for improving the regulation of the process of scientific and pedagogical workers' advanced training according to European standards are proposed.

Finding ways to expand opportunities and use the maximum amount of resources to scientific and pedagogical workers' advanced training in Ukraine is not only a guarantee for scientific thought development, but also the level of country development as a whole, because the level of country development and its economic competitiveness depends on the quality of human resources.

The purpose of the article is to find the ways to improve the forms of scientific and pedagogical workers' advanced training in Ukraine on the basis of analysis of national legislation, international acts and scientific papers. Taking into account that scientific and pedagogical workers' advanced training should correspond to the most progressive tendencies, the article proposes to ensure its passing with the use of information and communication technologies, since such a method is progressive and complex and does not require additional expenses.

Key words: *scientific and pedagogical workers, professional competence, level of professional competence increasing, advanced training, practical training.*

References

1. On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021: Decree of the President of Ukraine dated June 25, 2013, No. 344/2013, (2013), *Official Bulletin of the President of Ukraine*, No. 17, Art. 31.
2. Regulations on pedagogical and scientific-pedagogical workers' advanced and practical training at higher educational establishments: approved by the order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine dated January 24, 2013, No. 48, (2013), *Official Bulletin of Ukraine*, No. 28, P. 328.
3. On approval of pedagogical and scientific-pedagogical workers' qualification characteristics of professions (positions) at educational institutions: the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 01, 2013, (2013), No. 665, available at: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/> (accessed 9 June 2019).
4. Zhabenko, O. (2017), "Scientific and pedagogical workers' level of professional competence raising: the right or duty". *Young scientist*. No. 10 (50), PP. 432–438.
5. Moroz, V. (2014), "The mechanism of organizing scientific and pedagogical workers' advanced training as an object of state quality education management", *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 3. P. 107–113.
6. On Education: Law of Ukraine dated September 5, 2017, (2017), No. 2145-VIII, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed 8 June 2019).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

УДК 342.5+343.811

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.055

Зливко С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2732-3144;

Сикал М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0334-4047

СУТНІСТЬ І ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано зміст поняття адміністративно-правового забезпечення підготовки кадрів для пенітенціарної системи України. Розкрито сутність поняття адміністративно-правового забезпечення підготовки кадрів для пенітенціарної системи України. Окреслено поняття організації адміністративно-правового забезпечення підготовки кадрів для пенітенціарної системи України. З'ясовано сутність та визначено предмет адміністративно-правового регулювання підготовки кадрів для пенітенціарної системи України.

Ключові слова: підготовка кадрів, адміністративно-правове забезпечення, пенітенціарна система, Державна кримінально-виконавча служба.

Постановка проблеми. В умовах реформування пенітенціарної системи України особливої актуальності набуває питання підготовки фахівців для підрозділів виконання покарань. Адже ядром реформування кримінально-виконавчої служби є інноваційний розвиток підготовки персоналу пенітенціарної системи.

Найдосконаліше законодавство, що базується на демократичних гуманістичних принципах, ще не гарантує успішного досягнення поставлених перед ним завдань без кваліфікованого, професійно підготовленого персоналу, покликаного його застосовувати. Міжнародні акти у сфері боротьби зі злочинністю значну увагу приділяють підготовці персоналу для підрозділів кримінальної юстиції, особливо в сенсі засвоєння і дотримання ним основних прав людини. Слід зазначити, що на рівні міжнародних стандартів ООН і Ради Європи серйозна і глибока увага приділяється професійній, етичній підготовці співробітників пенітенціарних установ, оскільки їх професіоналізм визнається запорукою успішної ресоціалізації засуджених.

За період становлення пенітенціарної системи незалежної України відбулися дуже значні зміни в кадровій політиці. Основна частина кадрового апарату за цей час суттєво помолодшала і замінила ту частину, яка вийшла на пенсію, потрапила під дію Закону України «Про очищення влади» та ін., тим самим перервалася наступність поколінь у кримінально-виконавчій системі нашої держави.

У сучасних умовах у дуже непростій ситуації опинилася система навчання і професійної підготовки персоналу для пенітенціарної системи. Пенітенціарній системі України за період пострадянської історії довелося пройти випробування системною соціально-економічною кризою, пізнати драматизм революційних потрясінь та гостроту політичного протистояння. Однак пенітенціарна система України в цей складний і колізійний період не тільки «виживала», а й намагалася вирішувати завдання свого реформування. Це включало в себе безліч питань, серед яких і питання адміністративно-правового забезпечення підготовки кадрів.

Отже, на підставі вищезазначеного, можемо констатувати, що без належного адміністративно-правового забезпечення

підготовки кадрів для пенітенціарної системи України в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання ефективність здійснюваних під час реформи заходів не буде відповідати вимогам сьогодення, спрямованим на підвищення престижу Державної кримінально-виконавчої служби, що визначається насамперед професійною підготовкою її працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки кадрів для правоохоронних органів, зокрема Державної кримінально-виконавчої служби України, були предметом дослідження таких науковців, як: О. О. Аксьонов, Р. В. Алієв, Є. Ю. Бараш, О. Г. Боднарчук, М. Г. Вербенський, А. О. Галай, С. К. Гречанюк, К. В. Муравйов, Н. О. Мельникова, В. А. Понікаров, В. Ф. Пузирний, М. М. Ребкало, В. І. Сєров, В. І. Селіверстов, М. М. Сикал, О. Г. Ткаченко, Ю. В. Щедрін, Д. В. Ягунов та ін.

Однак на сьогодні активне реформування системи професійної освіти в правоохоронних органах у світлі євроінтеграційних процесів вимагає вирішення нагальних питань підготовки кадрів для пенітенціарної системи України, які раніше залишалися поза увагою науковців, що свідчить про актуальність цього дослідження.

Метою статті є з'ясування сутності й поняття адміністративно-правового забезпечення підготовки кадрів для пенітенціарної системи України.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правове забезпечення об'єднує будь-які сфери діяльності, воно є головним елементом діяльності підприємств, установ та організацій. Доцільно спочатку визначитись із загальним поняттям та обґрунтувати його в аспекті підготовки кадрів для пенітенціарної системи України. Розглянемо окремо терміни «адміністративне» та «правове» забезпечення. Розглядаючи адміністративний аспект, зазначимо, що в таких відносинах мають бути однією стороною державні уповноважені органи, які у своїй діяльності виконують покладені державою функції і, як результат, застосовують пра-

вові норми, а також забезпечують права і свободи громадян, іншою – громадяни, які перебувають на території України та користуються своїми правами і дотримуються обов'язків, визначених Конституцією України. Щодо правового забезпечення – це комплекс нормативних актів, належним чином упорядкованих, які, зазвичай, регламентують управлінську діяльність.

Проаналізуємо погляди вчених щодо визначення поняття адміністративно-правового забезпечення (далі – АПЗ). На думку Цвіка М. В., АПЗ є видом правового забезпечення та розглядається автором як цілеспрямована дія на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [1, с. 327].

Агапов А. Б. пропонує розглядати цю категорію в більш узагальненому вигляді як сукупність форм і прийомів, що реалізуються державою для збереження встановленого порядку управління та громадського порядку, а також для вдосконалення взаємодії органів влади та громадянського суспільства [2, с. 325]. Зеркин Д. П. і Ігнатов В. Г. вважають за необхідне трактувати зазначену дефініцію як своєрідний важіль, за допомогою якого компетентні владні структури знижують соціальну напруженість, стабілізують економічну ситуацію і роблять впорядкований вплив на інші суспільні відносини, які потребують коригування [3, с. 112].

Загальне поняття «забезпечення» Барсуков К. В. розглядає у двох аспектах, по-перше, як діяльність уповноважених державою органів щодо здійснення своїх функцій та по-друге, як результат цієї діяльності, що виражається у фактичній реалізації правових приписів, прав і свобод громадян. На його думку, АПЗ має відбуватись в таких основних напрямках: нормативно-правовому, науковому та інформаційному [4, с. 7, 9, 12].

Досліджуючи термін АПЗ, доцільно розглянути декілька визначень означеного поняття залежно від сфери його застосування. На думку Філіппова А. В., який розглядає АПЗ безпеки

цивільної авіації, – це механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні, що включає в себе норми права, правовідносини, процес реалізації зазначених правових норм через визначені в цих нормах форми і методи АПЗ безпеки цивільної авіації [5, с. 10]. Натомість Пашинський В. Й. досліджував АПЗ оборони країни та дійшов висновку, що цей термін необхідно розуміти як регламентовану адміністративно-правовими нормами системну діяльність суб'єктів забезпечення оборони, насамперед діяльність суб'єктів публічного управління, щодо адміністративно-правового регулювання, реалізації, охорони та захисту суспільних відносин у сфері оборони, гарантування прав і законних інтересів усіх суб'єктів правовідносин, спрямовану на створення необхідних умов для оборони держави в разі збройної агресії [6, с. 254]. У банківській сфері досить обґрунтоване визначення надає Хитра І. Я., а саме, вона пропонує розуміти під АПЗ діяльності банків здійснення органами влади правових, організаційно-технічних та інших комплексних заходів, спрямованих на регулювання відносин під час встановлення структури, функцій банківської системи і банківської діяльності, регламентації здійснення основних банківських операцій, відносин з клієнтами та партнерами за допомогою юридичних норм [7, с. 7]. Більш узагальнене визначення наводять Гумін О. М. та Пряхін Є. В., на їх думку, яку ми підтримуємо, АПЗ можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому – АПЗ можна визначити як упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація і розвиток. Щодо вузького розуміння, то визначення буде змінюватися у зв'язку з тим, про які суспільні відносини буде вестися мова [8, с. 48].

На підставі аналізу поглядів учених щодо трактування поняття АПЗ можна виділити основні його ознаки, які будуть при-

таманні як у загальному, так і спеціальному аспекті відповідно до сфери застосування. На нашу думку, такими рисами АПЗ є: наявність суспільних відносин у певній сфері; здійснення цих відносин в адміністративному порядку забезпечують уповноважені на те органи державної влади; наявність механізму їх здійснення, відповідно застосуванням передбачених методів; чітка регламентація з боку чинного законодавства, наявність сукупності норм права з певної сфери; охорона і гарантування їх реалізації з боку держави; мета їх здійснення – забезпечення реалізації громадянами їх прав та свобод; також удосконалення нормативного забезпечення, тобто розвиток цих відносин; кінцевий результат.

Також для поглибленого з'ясування сутності АПЗ ми пропонуємо визначити його структуру (елементи), основні засоби, форми і методи реалізації. Щодо структури відомо, що будь-які відносини в тій чи іншій сфері виникають на основі наявності основних складових: об'єкта, відповідно на яких підставах і стосовно чого вони виникають, та суб'єкта, тобто той, хто уповноважений забезпечити їх здійснення. Формування АПЗ забезпечується змістом адміністративно-правових відносин, тобто наділенням певними правами й обов'язками учасників АПЗ та їх реалізацією. Також зазначимо, що основним елементом є правові норми в адміністративному законодавстві, тобто результат діяльності у сфері АПЗ. Щодо засобів, форм і методів, то, на думку Гуміна О. М. та Пряхіна Є. В., вони виступають як елементи, що власне і втілюватимуть на практиці в життя політику держави стосовно тих чи інших суспільних відносин [8, с. 48]. Отже, основними елементами АПЗ є суб'єкт, об'єкт, зміст адміністративно-правових відносин, правові норми, засоби, форми та методи їх здійснення.

На підставі проведеного аналізу можна визначити АПЗ у сфері підготовки кадрів для пенітенціарної системи України як

сукупність нормативно правових норм, які спрямовані на врегулювання правовідносин щодо підготовки кадрів для пенітенціарної системи України та визначають відповідні механізми, засоби, форми та методи їх здійснення в означеній сфері, покладаючи певні обов'язки та уповноважуючи органи державної влади для реалізації державної політики у сфері виконання покарань.

Водночас вважаємо за необхідне звернути увагу на поняття організації адміністративно-правового забезпечення у сфері підготовки кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби України. Організація правового забезпечення – це цілеспрямована діяльність органів державної влади, яким надана компетенція у сфері прийняття та реалізації нормативно-правових актів, на забезпечення відповідних сфер діяльності органів виконавчої влади, надання їм підстав для реалізації відносин та сприяння їх юридичному закріпленню. Підготовка кадрів для пенітенціарної системи України є важливим фактором її подальшого функціонування, тому організація АПЗ має бути належною. Ефективність цього процесу відображає своєчасне прийняття нормативних актів водночас із розвитком суспільства, а також якість тих чи інших правових норм сприяє продуктивній діяльності механізмів реалізації процесу підготовки кадрів для ДКВС України. Виходячи з аналізу структури класифікації правових норм за юридичною силою можна дійти висновку, що основна роль регламентації АПЗ покладається на Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України. Також накази, розпорядження, вказівки, рекомендації можуть надаватися уповноваженими органами відповідної компетенції у структурі Міністерства юстиції України. Враховуючи освітній напрямок процесу підготовки кадрів ДКВС України, важливою є діяльність Міністерства освіти і науки України. Тому організація АПЗ у сфері підготовки кадрів для пенітенціарної системи України – це важливий процес реалізації уповноваженими органами держав-

ної влади своєї функції щодо прийняття нормативних актів у вказаній сфері, який покликаний ефективно здійснювати правове забезпечення для впровадження належного функціонування юридично закріплених механізмів, форм, методів і засобів під час підготовки кадрів для ДКВС України.

На нашу думку, також потрібно розглянути поняття «адміністративна процедура в ДКВС України», яке є пов'язаним з адміністративно-правовим забезпеченням в частині його реалізації. Ошовський В. І. це поняття визначає як встановлений законами та підзаконними актами порядок розгляду та вирішення посадовими особами ДКВС України, органів та установ виконання покарань індивідуальних адміністративних справ, що спрямовано на реалізацію прав, свобод та законних інтересів суб'єктів пенітенціарних відносин [9, с. 35]. Розглядаючи визначення АПЗ у сфері підготовки кадрів для пенітенціарної системи, можна віднести адміністративну процедуру до механізму врегулювання означеного процесу та засобу його реалізації на практиці.

Висновки. Таким чином, аналіз питання сутності й поняття адміністративно-правового забезпечення підготовки кадрів для пенітенціарної системи України дозволяє зробити наступні висновки.

Організація АПЗ у сфері підготовки кадрів для пенітенціарної системи України – це важливий процес реалізації уповноваженими органами державної влади своєї функції щодо прийняття нормативних актів у вказаній сфері, який покликаний ефективно здійснювати правове забезпечення для впровадження належного функціонування юридично закріплених механізмів, форм, методів і засобів під час формування кадрів для ДКВС України. До елементів АПЗ належать: суб'єкт, об'єкт, зміст адміністративно-правових відносин, норми права та засоби, форми і методи їх реалізації, а також адміністративна процедура як засіб здійснення і розвитку відносин у сфері АПЗ формування кадрів для пенітенціарної системи України.

Адміністративно-правове забезпечення підготовки кадрів для пенітенціарної системи України – це належним чином упорядкований комплекс правових норм, які спрямовані на врегулювання правовідносин щодо підготовки кадрів для пенітенціарної системи України та визначають відповідні механізми, засоби, форми та методи їх здійснення в означеній сфері, покладаючи певні обов'язки та уповноважуючи органи державної влади для реалізації державної політики у сфері виконання покарань.

Сутність адміністративно-правового регулювання у контексті нашого дослідження полягає в упорядкуванні за допомогою норм адміністративного права публічних відносин у сфері підготовки кадрів для пенітенціарної системи, у встановленні юридичних прав і обов'язків учасників цих відносин, визначення їх компетенції та повноважень, а також в охороні цих відносин.

Підготовку кадрів для пенітенціарної системи України як предмет адміністративно-правового регулювання слід розглядати як цілеспрямований, нормативно врегульований вплив органів державної влади та інших суб'єктів, наділених повноваженнями щодо реалізації цієї діяльності, здійснюваний за допомогою відповідних адміністративно-правових засобів і методів, на суспільні відносини щодо підготовки кадрів Державної кримінально-виконавчої служби України з метою забезпечення інтересів держави у високопрофесійних кадрах пенітенціарної системи, здатних ефективно виконувати покладені на них обов'язки з охорони прав і свобод людини, захисту інтересів держави та суспільства, протидії злочинності, забезпеченні ефективного процесу виправлення та ресоціалізації засуджених.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія держави і права: підручник / Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Рогачова Л. Л., Петришин О. В., Олейников С. М. Харків: Право, 2002. 432 с.
2. Агапов А. Б. Административное право: учебник. Москва: Эксмо, 2006. 784 с.

3. Зеркин Д. П., Игнатов В. Г. Основы теории государственного управления: курс лекций. Москва: Тесса, 2000. 445 с.

4. Барсуков К. В. Адміністративно-правове забезпечення проходження служби працівниками органів внутрішніх справ у складі міжнародних миротворчих підрозділів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.

5. Філіппов А. В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2010. 20 с.

6. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони країни. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 252–255.

7. Хитра І. Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 15 с.

8. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46–50.

9. Ошовський В. І. Адміністративні процедури в діяльності Державної пенітенціарної служби України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 209 с.

Zlyvko S., Sykal M.

ESSENCE AND CONCEPT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROVISION OF PERSONNEL TRAINING FOR THE PENITENTIARY SYSTEM OF UKRAINE

The article analyzes the scientific literature and norms of the current legislation concerning the concept definition and features of the administrative and legal provision of personnel training for the penitentiary system of Ukraine. The author focuses on the study of the concept of administrative and legal provision. The views of scientists concerning the definition of the very concept of administrative and legal provision and depending on the sphere of its application are analyzed. Highlights of its main features, which are inherent in both general and special aspects according to the sphere of application.

In order to in-depth understanding of the essence of administrative and legal provision, its structure (elements), fixed assets, forms and methods of realization are defined. The main elements are the subject, object, content of administrative and legal relations, legal norms, means, forms and methods of their implementation.

On the basis of the analysis, the administrative and legal provision of training for the penitentiary system of Ukraine, as a set of normative legal norms aimed at regulating legal relations in the specified sphere, is determined. The relevant mecha-

nisms, means, forms and methods of their implementation are also determined, with certain responsibilities and authorizing bodies of state power for implementation of state policy in the field of execution of sentences. Particular attention is paid to the concept of "organization of legal provision" and "administrative procedure in the State Criminal-Executive service of Ukraine". Personnel training for the penitentiary system of Ukraine is an important factor in its further functioning, therefore the organization of administrative and legal **provision** should be proper.

The effectiveness of this process reflects the timely adoption of normative acts, along with the society development, as well as the quality of certain legal norms contributes to the productive activity of the mechanisms for the training process implementing of the penitentiary system of Ukraine. The author attributes the administrative procedure to the mechanism of the specified process settlement and the means of its realization in practice.

Key words: personnel training, administrative and legal provision, penitentiary system, State Criminal-Executive service.

References

1. Tsvik, M. V., Tkachenko, V. D., Rohachova, L. L., Petryshyn, O. V. and Oleinykov, S. M. (2002), *General theory of state and law: a textbook*, Right, Kharkiv.
2. Ahapov, A. B. (2006), *Administrative law: a textbook*, Exmo, Moscow.
3. Zerkyn, D. P. and Yhnatov, V. H. (2000), *Fundamentals of the theory of state administration: a course of lectures*, Tessa, Moscow.
4. Barsukov, K. V. (2010), "Administrative and legal support for the service of employees of the internal affairs bodies as part of international peacekeeping units", *Abstract of Ph.D. in Law dissertation*, Kyiv.
5. Filippov, A. V. (2010), "Administrative and legal security of civil aviation in Ukraine", *Abstract of Ph.D. in Law dissertation*, Irpin.
6. Pashynskiy, V. Y. (2017), "Administrative-legal support of the country's defense", *Comparative and analytical right*, No 6, pp. 252–255.
7. Khytra, I. Ya. (2011), "Administrative and legal support of banks activity in Ukraine", *Abstract of Ph.D. in Law dissertation*, Kyiv.
8. Humin, O. M. and Priakhin, Ye. V. (2014), "Administrative and legal support: concept and structure", *Our right*, No 4, pp. 46–50.
9. Oshovskiy, V. I. (2015), "Administrative procedures in the activities of the State Penitentiary Service of Ukraine", *Ph.D. in Law Thesis*, Kyiv.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.2

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.066

Єрмак О. В.,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
відділу міжнародної діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1872-0383

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ, СИСТЕМИ ТА ПРОБЛЕМ ЗАСТОСУВАННЯ ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Закон про кримінальну відповідальність України зазнав численних змін (запровадження в КК України спеціальної конфіскації, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, обмежувальних заходів, кримінальних правопорушень (злочин і кримінальний проступок) тощо.

Огляд останніх наукових джерел дозволив окреслити перспективи майбутніх наукових розвідок щодо застосування інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння неповнолітніх.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, інші заходи кримінально-правового характеру, неповнолітній, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення.

Постановка проблеми. Сьогодні є актуальною проблема зростання правопорушень серед молоді, особливо серед осіб, які на момент вчинення правопорушення не досягли вісімнадцятирічного віку.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення

миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. З метою запобігання вчинення кримінальних протиправних діянь неповнолітніми КК України повинен містити сучасний арсенал заходів кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення неповнолітніх.

Водночас слід констатувати, що останнім часом закон про кримінальну відповідальність України зазнав численних змін (запровадження в КК України спеціальної конфіскації, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, обмежувальних заходів, кримінальних правопорушень (злочин і кримінальний проступок) тощо.

На нашу думку, враховуючи вищезазначені зміни до КК України, інші заходи кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння неповнолітніх зазнали певних трансформацій і оголили деякі проблемні питання їх сучасного кримінально-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наявні дослідження заходів кримінально-правового характеру в цілому, як правило, не зачіпають проблемних аспектів їх правової природи. Наукові доробки В. К. Дуюнова, А. А. Березовського, Я. М. Брайніна, Є. М. Вечерової, В. С. Єгорова, І. Е. Звечаровського, Н. Ю. Скрипченко, М. І. Хавронюка присвячені в основному методологічним та загальнотеоретичним засадам вчення про ці засоби кримінально-правового впливу: поняттю, видам, меті, історії їх законодавчої регламентації і правового регулювання в інших країнах тощо. Серед наукових праць, присвячених іншим заходам кримінально-правового характеру, можна виділити роботи таких учених, як З. Р. Абземілова, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, В. М. Бурдін, І. М. Горбачова, В. К. Гришук, О. О. Житний, Г. О. Єремій, І. В. Жук, Д. В. Карелін, К. М. Карпов, С. Г. Келіна, М. М. Книга, О. О. Михайлов, Р. І. Міхеєв, А. А. Музика, Ф. К. Набіуллін, Г. В. Назаренко, А. С. Нікіфоров, А. А. Павлова,

О. Ф. Пасека, В. А. Піманов, О. А. Попкова, А. П. Рижаков, П. П. Сердюк, І. В. Ситковський, Б. А. Спасенніков, В. С. Сотниченко, П. В. Хряпінський, А. М. Ященко та ін. Однак із них складно виокремити конкретні положення, що стосуються загальних засад (правил) їх призначення. Ті ж можливі чинники, які становлять ці правила, розглядаються, здебільшого, в іншій площині, зокрема, як підстави або умови застосування цих заходів кримінально-правового характеру. Тож у науці кримінального права України немає комплексних теоретичних доробок і всебічного прикладного аналізу застосування інших заходів кримінально-правового характеру (з позиції реалізації принципу їх індивідуалізації) щодо неповнолітніх, що свідчить про наявність прогалини у вітчизняній кримінально-правовій теорії.

Мета статті полягає у проведенні аналізу наукових праць з питань сутності, видів та проблем застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх, а також у визначенні актуальних напрямів подальших наукових розвідок з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Після прийняття Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року понятійно-категоріальний апарат кримінального права України збагатився новими поняттями як суто теоретичними, так і законодавчо визначеними. Сприяло новелізації кримінального права і прийняття Закону України № 222-VII від 18 квітня 2013 року «Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [1]. Розділ XIV Загальної частини КК України «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування» отримав назву «Інші заходи кримінально-правового характеру». Законодавцем у розділі XIV КК України до інших заходів кримінально-правового характеру віднесено примусові заходи медичного характеру, примусове

лікування і спеціальну конфіскацію. Зазначені заходи кримінально-правового характеру можуть застосовуватися також і до неповнолітніх.

Крім того, слід взяти до уваги, що Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [2], що набрав чинності 11.01.2019, Загальну і Особливу частини КК України доповнено новими нормами, що визначають: 1) поняття і види обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство; 2) нові обов'язки особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК України); 3) нові види кримінальних правопорушень (ст. ст. 126-1, 151-2 і 390-1 КК України); 4) інші зміни та доповнення. Дискусії в експертному середовищі викликають доцільність введення до КК України окремого розділу XIII-1 «Обмежувальні заходи», в якому розміщено одну статтю – 91-1. Обравши для обмежувальних заходів окремий розділ, законодавець не визначив мету цього кримінально-правового заходу, чим ускладнив встановлення його правової природи. Нині правова природа обмежувальних заходів залишається не визначеною. Як у колі науковців, так і практиків питання про вичерпність переліку інших заходів кримінально-правового характеру є дискусійним і остаточною крапка в цій полеміці не поставлена. Деякі криміналісти підтримують позицію, згідно з якою перелік інших заходів кримінально-правового характеру слід тлумачити розширено і до нього потрібно включити не лише інші заходи кримінально-правового характеру, передбачені в розділі XIV КК України.

Закон України від 22.11.2018 №7279-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»

[3], яким вводиться інститут кримінальних проступків, набере чинності з 1 січня 2020 року. Введення в КК України поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки викликав жваве обговорення в суспільстві, тому що в п. 7 ст. 3 КПК України ще в 2012 році передбачалося не внесення змін до КК України, а прийняття окремого закону про кримінальні проступки. Введення в кримінально-правову матерію такої нової категорії, якою є кримінальні проступки, повинно вплинути на норми всіх інститутів кримінального права України, в тому числі й на інші заходи кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення. Питання про кримінально-правове реагування шляхом застосування інших заходів кримінально-правового характеру до неповнолітніх, що вчинили кримінальні проступки, є недостатньо розробленим у кримінальному праві України.

Протидія злочинності винятково шляхом застосування до засуджених покарання довела свою неспроможність. Мета покарання у вигляді виправлення засудженого фактично залишається недосяжною. Законодавчі новели розширили перелік заходів, що можуть застосовуватись як в межах, так і поза межами кримінальної відповідальності. Така тенденція сприяє розширенню ниви для застосування некаральних кримінально-правових заходів, якими і мають бути інші заходи кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення неповнолітніх.

Питання про доцільність застосування інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні проступки в такому ж вигляді як і до злочинів є доволі дискусійним і потребує комплексних наукових розробок.

На сьогодні визначення поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» та «інші заходи кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх» у законі про кримінальну відповідальність відсутнє, не достатньо дослідженим залишається розуміння правової природи, а також визначення видів інших захо-

дів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх, загальні та спеціальні засади, а також принципи їх застосування.

У вітчизняній кримінально-правовій літературі у цьому контексті особливу увагу заслуговує монографічне дослідження Козаченка О. В. (2011 р.) [4], в якому вчений розглядає проблематику заходів кримінально-правового характеру в їх культурно-антропологічному вимірі. Враховуючи виняткову актуальність проблем індивідуалізації заходів кримінально-правового характеру в процесі їх застосування, окремі питання зазначеної проблематики розглядалися дослідником у межах дисертаційного дослідження (2012 р.) [5], але передусім ці питання торкалися аспектів доцільності застосування системи заходів кримінально-правового характеру. Поза увагою науковця залишилася низка важливих питань, пов'язаних із загальними та спеціальними засадами застосування окремих видів інших заходів кримінально-правового характеру. Дискусійним, на нашу думку, залишається і бачення науковцем класифікації цих заходів впливу.

Питанням встановлення санкцій у кримінальному праві України присвячена дисертаційна робота Книженко О. О. «Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві» (2012 р.) [6]. Актуальними, на нашу думку, є положення, сформульовані автором, щодо діалектичного зв'язку кримінально-правових санкцій та заходів кримінально-правового впливу; виокремлення окремого інституту заходів кримінально-правового впливу в Загальній частині КК України; мети заходів кримінально-правового впливу – запобігання вчинення суспільно небезпечних діянь; диференціацію та індивідуалізацію інших заходів кримінально-правового впливу; положення щодо диференціації заходів кримінально-правового впливу; цілі заходів кримінально-правового впливу, диференціація та індивідуалізація відповідальності визначають межі застосування заходів кримінально-правового впливу та інші. Водночас дискусійним, на перший погляд, є по-

ложення про співвідношення мети покарання, кримінальної відповідальності з цілями заходів кримінально-правового впливу. Вказані цілі, як зазначає автор, співвідносяться між собою як загальне та окреме [7, с. 7–8].

Аналогічній проблематиці присвячена докторська дисертація Орловської Н. А. «Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування» (2012 р.). Окремі положення цієї наукової праці заслуговують на увагу і в межах нашого дослідження, зокрема, запропоновані науковицею вчення про системне середовище кримінального права, концепцію кримінально-правового впливу, співвідношення таких категорій як «засади» і «принципи», «засади» і «умови» та ін., пропонується тлумачення такого поняття як «заходи». Водночас, на нашу думку, є дискусійною, висловлена автором позиція, згідно якої заходи кримінально-правового характеру становлять зміст санкцій кримінально-правових норм, що фактично ототожнює ці кримінально-правові категорії [8, с. 5–6].

Не менше уваги заслуговує дисертаційне дослідження Яценка А. М. «Заходи кримінально-правового характеру: теорія та практика застосування» (2014 р.), в якому криміналіст обґрунтував висновок про існування диференційованого інституту заходів кримінально-правового характеру; розробив загальні засади застосування заходів кримінально-правового характеру для їх ефективнішої індивідуалізації; вдосконалив поняття і визначив мету застосування заходів кримінально-правового характеру і каральних заходів кримінально-правового характеру та ін. [9, с. 13–16]. Водночас за межами дослідження залишились такі питання: як про загальне поняття і мету інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння, так і про поняття та мету окремих їх видів; про загальні і спеціальні засади застосування (призначення) інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння та ін.

Актуальною є дисертаційне дослідження Назимка Є. С. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України» (2016 р.), в якому науковець виробив цілісний доктринальний підхід до формування концепції інституту покарання неповнолітніх та запропонував відповідні зміни до кримінального законодавства. Разом з цим, за межами дослідження залишилися питання про сутність, систему та застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх [10, с. 5–8, 22–27].

Єдиним дисертаційним дослідженням на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук є наукова праця Скрипченко Н. Ю. «Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним» (2013 р.) [11]. На жаль, ця дисертація стосується питання застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх у кримінальному праві Росії.

Висновки. У підсумку зазначимо, що подальші наукові розробки сутності, системи та проблем застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх можуть здійснюватися за такими напрямками:

- визначення стану дослідження інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- визначення поняття, змісту та сутності інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- встановлення видів інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх та здійснення їх класифікації за різними критеріями;
- встановлення мети інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- здійснення кримінально-правової характеристики інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;

- визначення проблем застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- здійснення оптимізації національного законодавства у сфері правової регламентації інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 №222-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18> (дата звернення: 10.05.2019).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 10.05.2019).
4. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культурно-антропологічний вимір: монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.
5. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2012. 430 с.
6. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 431 с.
7. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 36 с.
8. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2012. 40 с.
9. Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: теорія та практика застосування: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. 442 с.

10. Назимко Є. С. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 36 с.

11. Скрипченко Н. Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2013. 347 с.

Yermak O.

PERSPECTIVE DIRECTIONS OF STUDYING THE ESSENCE, SYSTEM AND PROBLEMS OF APPLYING THE OTHER CRIMINAL AND LEGAL MEASURES AGAINST MINORS

The problem of increasing offenses among young people is actual today. It is especially actual among persons who have not reached the age of eighteen at the time of committing offense.

At the same time, it should be noted that recently the law on criminal liability has undergone numerous changes in Ukraine (special confiscation, criminal law measures against legal persons, restrictive measures, criminal offenses (crime and criminal misconduct), etc. were introduced into the Criminal Code of Ukraine.

The abovementioned changes significantly influenced the other measures of criminal legal response to minors' criminal unlawful acts.

An overview of the latest scientific literature on defining and problems of applying other criminal and legal measures allowed to outline the prospects for further scientific research on applying the other measures of criminal and legal response to minors' criminal unlawful acts. In our opinion, further scientific developments of the essence, system and problems of applying the other criminal and legal measures against minors should be carried out in the following areas:

- defining the state of investigation of the other criminal and legal measures against minors;

- defining the concept and the essence of the other criminal and legal measures against minors;

- formulating the other types of criminal and legal measures against minors and their classifying according to different criteria;

- formulating the goal of the other types of criminal and legal measures against minors;

- implementing criminal and legal characteristics of the other criminal and legal measures against minors;

- defining the problems of applying the other criminal and legal measures against minors;

- optimizing the national legislation in the field of legal regulation of the other criminal and legal measures against minors.

Key words: *criminal and legal measures, the other criminal and legal measures, a minor, criminal liability, criminal offenses.*

References

1. Ukraine (2013), *On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Implementation of Action Plan for the European Union Liberalization of the Visa Regime for Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2017), *On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in Order to Implement the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Ukraine (2018), *On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Pre-trial Investigation of Some Criminal Offences` Categories*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Kozachenko, O. V. (2012), *Criminal legal measures: cultural-antropological concept, monograph*, Odesa.
5. Kozachenko, O. V. (2012), *Criminal legal measures: cultural-antropological concept*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation, Kharkiv, 36 p.
6. Knuzhenko, O. O. (2012), *The theoretical basis for the establishment for sanctions in the Criminal Law*, Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation 12.00.08, Kharkiv, 431 p.
7. Knuzhenko, O. O. (2012), *The theoretical basis for the establishment for sanctions in the Criminal Law*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation. 12.00.08, Kharkiv, 36 p.
8. Orlovska, N. A. (2012), *Sanctions of Criminal Law principles of formation*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation. 12.00.08, Odesa, 40 p.
9. Yaschenko, A. M. (2014), *Criminal law measures: theory and practice of applications*: Doctor of Ph. D. in Law Dissertation. 12.00.08, Kharkiv, 442 p.
10. Nazumko, Ye. S. (2016), *Theoretical and applied principles of formation in the Criminal Law of Ukraine*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation. 12.00.08, Kharkiv, 36. p
11. Scrupchenko, N. Ju. (2013), *Theory and practice of applying other criminal legal measures to juveniles*: Doctor of Ph. D. in Law Dissertation. 12.00.08, Moscow, 347 p.

УДК 343

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.077

Шамрук Н. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9308-3754;

Шамрук О. П.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8001-0054

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВІКТИМНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Статтю присвячено дослідженню віктимності неповнолітніх причин та умов її виникнення, адже проблема злочинності проти неповнолітніх осіб набула для нашої країни особливого значення та стала соціальним лихом.

Злочинність проти неповнолітніх була і залишається однією з найбільш істотних соціально-правових проблем сучасного суспільства. Незважаючи на вжиті державою зусилля щодо запобігання злочинної поведінки стосовно дітей і підлітків, значних успіхів у цій сфері домогтися не вдається.

Ключові слова: *віктимна поведінка, запобігання злочинам, неповнолітня особа, причини й умови віктимності, профілактика.*

Постановка проблеми. Злочинність проти неповнолітніх була і залишається однією з найбільш гострих соціально-правових проблем сучасного суспільства. Незважаючи на вжиті державою зусилля щодо запобігання злочинної поведінки відносно дітей і підлітків, значних успіхів у цій сфері, на жаль, домогтися не вдається. Кримінальна статистика останніх років фіксує зростання числа тяжких і особливо тяжких злочинів, що вчиняються стосовно неповнолітніх. Так, для прикладу, за останніх шість років суди України прийняли 25 332 рішення в справах, де жертвою була дитина, з них 13 260 – злочини проти власності, 6 362 – злочини проти життя, здоров'я, статевої свободи та недоторка-

ності. Головним негативним ефектом такого виду злочинності є характер її соціальних наслідків: злочинність морально спотворює і піддає соціальній деградації молодь, яка є активним суб'єктом суспільного відтворення, важливим резервом і гарантом національної безпеки, економічного добробуту та духовного становлення нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми віктимізації суспільства і населення досліджували українські вчені О.В. Барданова, О. П. Герасимчук, В. В. Голіна, О. М. Гумін, В. Л. Давиденко, О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. І. Курило, О. І. Резнікова, В. О. Туляков та інші. Окремі питання віктимності неповнолітніх та її профілактики в межах власних досліджень розглядали В. В. Василевич, Д. І. Голосніченко, М. Ф. Костючек, М. О. Ларченко, Є. М. Моїсєєв. Проте проблема запобігання віктимності неповнолітніх потребує подальшого опрацювання.

Метою статті є з'ясування причин та умов виникнення віктимної поведінки в неповнолітніх та сучасних напрямків і способів профілактики цього соціально-психологічного феномена.

Виклад основного матеріалу. Згідно із сучасними даними під віктимністю підлітків розуміється свого роду здатність стати жертвою негативних явищ, тобто підліток нею ще не став, але в його особистості вже з'явилися певні якості, які роблять його за певних обставин жертвою, причому швидше та легше за інших підлітків, у кого цих якостей особистості немає. Віктимність характеризує схильність людини стати жертвою тих або інших обставин [1, с. 24].

Слід зазначити, що соціальні якості формуються протягом тривалого часу у процесі взаємодії особи із зовнішнім середовищем. Хоча формування особистості відбувається практично все життя, але з точки зору віктимологічної профілактики період дорослішання особи є найбільш важливим. Адже віктимогенні деформації особистості не беруться «з нічого». Підвищені віктимні

потенції набуваються індивідом, мабуть, ще в дитинстві, після чого створюється реальна можливість небезпечного для нього розвитку подій, хоча самі ці події можуть настати і у віддаленому майбутньому. У результаті проведених окремими вченими досліджень доведено, що підліток з наступними якостями особистості – неадекватною самооцінкою, високим рівнем тривожності та агресивності, з емоційно-вольовою нестійкістю, – може стати потенційною жертвою насильства [2, с. 149].

Діти і підлітки нерідко стають жертвами злочинів, жорстокого поводження і насильства. Проблема насильства і віктимності підлітків міцно посіла своє місце серед інших актуальних проблем кримінального права, кримінології та психологічної науки, без сумніву вона далека від вирішення.

Учені переконані, що між особистістю будь-якої особи та її поведінкою існує нерозривний зв'язок. Особистість та її психічні властивості одночасно і передумова, і результат її діяльності. Внутрішній психічний зміст поведінки, який відбувається в умовах певної ситуації, що є особливо значущою для особистості, переходить у відносно стійкі властивості особистості, а властивості особистості, у свою чергу, відображаються в її поведінці.

У період вікових криз відбувається низка змін, що посилюють віктимність підлітка, зокрема, зміна зовнішнього вигляду, зміни в особистості. Ільїна С. В. стверджує, що є «сенситивні до насильства» періоди в житті дитини, коли анатомо-фізіологічні, гормональні, емоційно-особистісні і психосексуальні зміни роблять жертву більш піддану травматичному впливу. На її думку, саме дошкільний і підлітковий вікові періоди є «періодами ризику» щодо насильства. До 15–17 років ймовірність стати жертвою сексуального насильства знижується в чотири рази, до 18 років – у десять разів. Спільними рисами всіх вікових криз є непокірність та неслухняність. Як наслідок цього, у батьків може актуалізуватися прагнення перевиховати, переробити, виправити

дитину, що часто реалізується в неадекватних виховних установах. Подібні виховні впливи, що кваліфікуються як психологічне насильство, у період кризи можуть відчуватись дитиною особливо гостро і травмувати її дуже глибоко. Крім того, не слід забувати, що «погане поводження» дитини, яке є неминучим для періодів критичних змін, у багатьох випадках тягне за собою «погане поводження» з нею, тобто тілесні покарання [3, с. 72–73].

Розглядаючи віктимність як форму відхилення від норм та правил безпечної поведінки, слід виділити ситуативну, особистісну і рольову віктимність.

Ситуативна віктимність підлітків виявляється найбільш часто і передбачає життєву ситуацію, яка складається у зв'язку з певними якостями особистості підлітка, коли виникає можливість заподіяння йому фізичної, майнової або моральної шкоди. Прикладом можуть слугувати терористичні злочини, активні учасники яких нерідко утримують дітей як заручників для гарантій власної безпеки.

Особистісна віктимність залежить від індивідуально-психологічних і зовнішніх характеристик особистості дитини, незалежно від її власного бажання, які налаштовують оточення проти неї. Це, зокрема, низка індивідуально-психологічних рис, що прямо сприяють віктимізації підлітка: його власні негативні якості (агресія, демонстративність, зухвалість, нахабство); нейтральні якості (спокій, урівноваженість); а також ознаки закомплексованості (нерішучість, невпевненість). На думку Д. Річардсона і Р. Берона, підлітків з вищепереліченими якостями слід віднести до категорії людей, що «притягають» агресію [4, с. 93].

Крім цього, існує так звана іміджева віктимність підлітків, яка полягає у специфічних висловлюваннях, унікальному стилі поведінки, особливостях статі, пантоміми, виборі одягу, які можуть бути неадекватно зрозумілими, інтерпретованими, в силу

чого дитина може бути підданою цькуванню або прямій агресії однолітків та дорослих.

Рольова віктимність може знаходити свій вияв також під час звичайних ігор, однак її рівень буде залежати від безпосередніх правил гри та активної чи пасивної ролі, що дісталася дитині.

Необхідно відзначити наявність у підлітків певної вікової віктимності, що пов'язана з відсутністю достатнього соціального та життєвого досвіду, знань, а також з віковою підлітковою кризою. Таким чином, поведінка, яка не відповідає віку дитини, у результаті її спотвореної інтерпретації вчителями, батьками, однолітками та особливостей їх реагування закріплюється і тим самим стає нормою для дитини.

Як слушно підкреслює О. В. Паніна, одним із факторів віктимізації підлітків також вважаються особливі біогенетичні схильності. Оскільки пубертатний період є періодом суттєвих змін, відповідно, всі біологічні зміни організму впливають на зміни в поведінці підлітків. Слід звернути увагу і на гендерні особливості як фактор віктимізації особистості підлітка. Існують маркери поведінки, що найбільш властиві підліткам жіночої статі або, навпаки, властиві підліткам чоловічої статі. Під час виконання ігрової ролі підлітки жіночої статі частіше скаржаться, демонструють страждання, за допомогою маніпуляцій прагнуть привернути увагу і всебічну допомогу оточення. Звідси випливає, що вони частіше за підлітків чоловічої статі дотримуються ролі жертви у взаємодії з дорослими та однолітками. Зазначений факт пов'язаний з низкою чинників. Один з них визнається прожіночими якостями, які навмисно формуються в родині, до яких слід віднести: пасивність, емоційність, надзвичайну чутливість, дбайливість, повне поглинання власного «Я» сім'єю та материнством. Наступний чинник пов'язаний з відтворенням власної гендерної ідентичності, тобто визначенням належності до певної статі і, як наслідок, наслідування власним

батькам. Третій чинник пов'язаний зі специфікою самовідчуття підлітків обох статей, відповідно до якої підлітки жіночої статі будуть відрізнятися більшою самокритичністю, схильністю до аналізу різних сторін свого «Я». Відповідно для підлітків чоловічої статі є характерним спрощене власне сприйняття [5, с. 11].

Отже, фактори віктимізації виступають у ролі сукупності життєвих обставин, які в поєднанні із суспільним ладом окремого регіону або території, що входить до його складу, спрощують процес перетворення конкретної особистості в жертву, тим самим сприяють реалізації процесу віктимізації. Безумовно, головною умовою віктимізації є явища, які істотно полегшують можливість виникнення конфліктів. Відповідно внутрішні, психологічні чинники віктимності, зокрема, потреба у власному престижі, схильність до ризику, емоційна нестійкість, відхилення в психічному розвитку за рахунок підвищеної самооцінки, неадекватна самооцінка не несуть в собі патології, тому що формуються в результаті помилкового виховання в сім'ї, порушення гармонії у стосунках між батьками та дітьми.

На переконання А. В. Мудрика, факторами ризику виявів віктимної поведінки можуть також стати погане матеріальне становище, часта зміна місця проживання, аморальний спосіб існування співмешканців у сім'ї, відсутність належного нагляду за дитиною, недоліки в її емоційному вихованні, негаразди у стосунках з однолітками, наявність різних травм, особливо фізичних дефектів, відставання у психофізичному розвитку. Саме ці фактори обумовлюють формування неадекватної самооцінки, емоційно-вольової нестійкості в дитини, що поступово переростає в готовність стати жертвою [6, с. 112]

Ще одним фактором, який може негативно впливати на формування особистості підлітка, може стати батьківська деспотія, яка поєднується, як правило, з фізичним, психологічним насильством над дітьми, порушеннями в сімейній ієрархії та призво-

дить до формування в дітей невпевненості, тривожності, нервових зривів тощо.

Волкова В. В. пропонує виокремити окремі сімейні фактори, що можуть стати причиною віктимізації підлітків.

По-перше, це фактори, пов'язані з емоційно-психологічним станом батьків, зокрема: гіперопіка; фізичні покарання, гучні та несправедливі зауваження і не дієва критика, що компенсують власну нервову напругу батьків; психопатологія батьків, що у наслідку приводить до жорстокого фізичного, психологічного поводження з дитиною; емоційна дезорганізація сім'ї; конкретні особистісні особливості батьків, до яких належать депресії або нарцисизм.

По-друге, це фактори, пов'язані з соціально-економічним статусом сім'ї. До них належать: низький соціальний статус, економічна нестабільність; неповні сім'ї, молодий вік батьків тощо. Усі ці фактори можуть призводити до негативних наслідків для дитини у вигляді жорстокого поводження, відчуження, ігнорування її проблем, емоційної депривації дитини.

По-третє, це фактори, пов'язані зі стилем сімейного виховання, які також впливають на формування віктимної особистості: невідповідність норм і цінностей, що панують у сім'ї, загально-визнаним; конфлікти та сімейні труднощі; алкоголізація або наркотизація одного або обох батьків [7, с. 49–50].

Таким чином під час порушення сімейних стосунків створюється несприятливий емоційний фон для подальшого розвитку дитини, тобто саме сім'я виступає одним з головних чинників віктимізації особистості, в тому числі підліткової. У разі наявності в сімейних стосунках будь-якої форми насильства вияви віктимності стають більш вираженими. Підлітки, залучені у взаємини з урахуванням наявності елементів насильства, виступають частіше як жертви.

Жертвою жорстокого поводження в дитячому середовищі може стати будь-яка дитина. Однак найбільш уразливими є діти, що відрізняються від ровесників зовнішніми фізичними і психічними особливостями. До «групи ризику» потрапляють діти з фізичними вадами, іншої національності, незвичайною поведінкою тощо. Жорстоке поводження деформує психіку дитини і може бути причиною патологічних порушень. У дітей, які постраждали через жорстоке поводження, можуть виникнути соціально небезпечні форми поведінки насильницького, суїцидального та залежного характеру (ПАР-залежність, інтернет-залежність, ігрова залежність).

Висновки. Таким чином, підліткову віктимність можливо визначити як соціально-психологічне явище, що пов'язане зі схильністю дитини стати жертвою несприятливих умов соціалізації. На віктимну поведінку підлітка впливають не тільки механізми віктимізації особистості, але й залучені до їх дії близьке оточення, обставини та ситуації, в яких знаходиться дитина. А основними причинами та умовами ризику виявів віктимної поведінки можуть також стати погане матеріальне становище, часта зміна місця проживання, аморальний спосіб існування співмешканців у сім'ї, відсутність належного нагляду за дитиною, недоліки в її емоційному вихованні, негаразди у стосунках з однолітками, наявність різних травм, особливо фізичних дефектів, відставання у психофізичному розвитку. Саме ці фактори обумовлюють формування неадекватної самооцінки, емоційно-вольової нестійкості в дитини, що поступово переростає в готовність стати жертвою.

Список використаних джерел

1. Антонян. Ю. М. Криминология. Москва: Логос, 2004. 448 с.
2. Серета Н. Домашнее насилие глазами взрослых и подростков. Насилие и социальные изменения. *Альманах центра «Анна»*. Москва, 2000. С. 143–167.

3. Ильина С. В. Влияние пережитого в детстве насилия на возникновение личностных расстройств. *Вопросы психологии*. Москва, 1998. № 6. С. 65–74.

4. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 352 с.

5. Панина Е. В. Специфика самосознания подростков разного пола и гендерной ориентации: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Ярославль, 2014. 23 с.

6. Мудрик А. В. Социальная педагогика учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. 8-е изд., испр. и доп. Москва: Издательский центр «Академия», 2013. 240 с.

7. Волкова В. В. Семейные детерминанты виктимного поведения. *Ученые записки Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работ*. 2011. Т. 16. № 2. С. 48–52.

Shamruk N., Shamruk O.

REASONS AND CONDITIONS OF JUVENILES` VICTIM STATUS IN CURRENT CONDITIONS

The article addresses to the investigation of juveniles` victim and the conditions of its occurrence, since the problem of delinquency against juveniles has become of particular importance for our country, and a social disaster, a threat to the safety of juveniles.

Children and adolescents are often become victims of crime, abuse and violence. Scientists are convinced there is an inextricable link between the personality of any person and his/her behavior. Personality and mental properties "is both a prerequisite and the result of its activity. The internal mental content of behavior that occurs in a particular situation, which is particularly significant for the individual, becomes relatively stable personality traits, and personality traits, in its turn, are reflected in their behavior".

According to the modern data, juvenile`s victim status is understood as a kind of ability to fall victim to negative phenomena, that is, a juvenile has not yet become one, but in his personality certain qualities have already emerged that make him a victim in certain circumstances, faster and easier than other juveniles who do not have these personality traits. A victim staturse characterizes a person`s tendency to fall victim to certain circumstances.

Considering victim status as a form of deviation from the norms and rules of safe behavior, one should distinguish situational, personal and role victim status.

Thus, juvenile`s victim status can be defined as a socio-psychological phenomenon associated with the child`s tendency to fall victim to unfavorable social

conditions. Not only the mechanism of a person`s victim status influences on a victim behavior, but also the close environment, circumstances and situations in which the child is involved.

Key words: *victim behavior, crime prevention, juvenile, reasons and conditions of victimization, prevention.*

References

1. Antonyan, Yu. M. (2004), *Criminology*, Logos, Moscow.
2. Sereda, N. (2000), "Domestic violence by the eyes of adults and adolescents. Violence and social change", *Almanah of Anna Center*, pp. 143–167.
3. Ilyina, S. V.(1998), "Influence of childhood violence on the appearance of personality disorders", *Questions of psychology*, Moscow, No. 6, pp. 65–74.
4. Baron R. and Richardson D. (2001), *Aggression*, Peter, St. Petersburg.
5. Panina, E. V. (2014), "Specificity of self-awareness of adolescents of different sexes and gender orientation: author`s abstract": dis ... PhD of Psychology Sciences, Ushinskyi D. Yaroslavl State Pedagogical Un-t, 23 P.
6. Mudrik, A. V. (2013), "Social pedagogy", *Tutorial for the studio, institutions of higher education prof. Education, Academy*, Moscow, № 8, 240 P.
7. Volkova, V. V. (2011), "Family determinants of victim behavior", *Scientists notes of St. Petersburg State Institute of Psychology and Social Work*, Vol. 16, No. 2, pp. 48–52.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.982/.983:343.34

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.087

Тимофєєва Н. В.,

кандидат юридичних наук, завідувач сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1347-8276

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАТЬ У ГАЛУЗІ ТЕХНІЧНИХ НАУК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

У статті йдеться про можливості використання знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. З позицій між-дисциплінарного підходу визначено можливості використання технічних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Запропоновано рекомендації щодо використання таких знань залежно від їх виду та конкретного складу злочинів, передбачених ст. 271–275 Кримінального кодексу України. Розкрито особливості проведення експертиз, конкретизовано предмет, об'єкти для проведення експертиз із урахуванням специфіки злочинів проти безпеки виробництва.

Ключові слова: *технічні знання; розслідування злочинів; злочини проти безпеки виробництва.*

Постановка проблеми. Історія і сучасний стан криміналістики свідчать про сталу і підвищену увагу науковців та практиків до проблем використання спеціальних знань під час розслідування злочинів. Особливо це актуально для злочинів, які вчиняються у специфічних середовищах і пов'язані зі створен-

ням, експлуатацією та обслуговуванням складних технічних систем і механізмів, що потребують застосування праці людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення поняття, ознак, структури, видів та форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів неодноразово були предметом наукових досліджень у різні часи. Найбільш важливі аспекти цієї проблематики розглянуті у працях Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломеевої, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, О. Ф. Долженкова, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, І. І. Котюка, В. С. Кузмічова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Ю. Ю. Орлова, Б. В. Романюка, М. Я. Сегая, О. П. Снігерьова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, В. Ю. Шепітька й ін.

Що стосується наукових праць, присвячених проблемам використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, то вони частково досліджені в роботі О. В. Таран (Київ, 2013 р.). Існує також низка робіт часів СРСР та більш сучасних, які підготовлені в Російській Федерації. Серед яких праці В. К. Глістіна, М. С. Грінберга, С. А. Квелідзе, М. П. Яблокова та ін. Згадані вчені зробили вагомий внесок у становлення і розвиток наукового знання, а їх роботи були та нині залишаються актуальними як для науки, так і практики. Водночас, зважаючи на зростаючі потреби правозастосовної діяльності, які зумовлені виникненням нових та поширенням деяких видів злочинів, що характеризуються підвищеною складністю розслідування, а також потребою в удосконаленні та подальшому розвитку науки, існує об'єктивна необхідність у дослідженні проблем використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Це також зумовлено тим, що відповідна проблематика на сьогодні залишається малодослідженою, а що стосується окремих видів злочинів проти безпеки

виробництва – не досліджено взагалі. Водночас збільшення кількості цих злочинів фіксується щорічно. Як засвідчили результати вивчення слідчої та судової практики, існує низка проблем, що потребують вирішення.

Метою статті є розроблення теоретичних положень та криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Виклад основного матеріалу. Як зазначається в літературі, на сьогодні всі наукові знання становлять єдину систему, структурні елементи якої (види знань) поділяються залежно від предмета та об'єкта пізнання. До системи наукових знань належать суспільні, природничі, технічні та математичні знання [1, с. 52].

Суспільні наукові знання включають такі напрями: філософія, логіка, етика, економіка, психологія, політологічні та юридичні науки.

Систему природничих знань становлять біологія, фізика, хімія, медицина, антропология та ін.

Певну систему утворюють знання в галузі техніки, загально-теоретичні технічні знання, а також знання в галузі будівництва, енергетики, транспорту, різних видів виробництва [2, с. 101].

Математика, кібернетика, теорія операцій, семіотика, теорія програмування, статистика та інше становлять систему математичних знань.

Як свідчать результати вивчення слідчої практики, під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва найчастіше виникає потреба у використанні знань у галузі технічних наук: будівництва, вибухотехніки, криміналістичної техніки, техніки пожежогасіння (85 %); у галузі природничих наук: медицини, фізики, хімії (32 %), у галузі економіки та психології (19 %).

Незважаючи на те, що потреби у використанні знань у галузі технічних наук виникає майже в кожному випадку розслідування

злочинів досліджуваної категорії, слідчі не завжди усвідомлюють потенційні можливості залучення таких знань. На нашу думку, це пояснюється недостатнім рівнем їх професійної підготовки щодо особливостей розслідування злочинів проти безпеки виробництва, адже під час одержання профільної освіти цьому питанню не приділяється належна увага. У підручниках з криміналістики методика розслідування цих злочинів представлена в одиничних випадках, а на ознайомлення з науковими публікаціями слідчі, зазвичай, не мають вільного часу. Ситуація додатково ускладнюється тим, що до підслідності ОВС злочини проти безпеки виробництва віднесено у 2012 році, із набуттям чинності нового КПК України, до цього часу розслідування цих злочинів проводили слідчі прокуратури, оскільки слідчі ОВС не мають відповідного досвіду.

Убачається, що вирішенню зазначених проблем може сприяти формування системного та комплексного розуміння специфіки знань у галузі технічних наук, адже становлення та розвиток технічних наук завжди відбувається паралельно із розвитком відповідних видів техніки й технологічних процесів, а від правильної оцінки технічної (технологічної) складової виробничої діяльності під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва безпосередньо залежить об'єктивність та повнота розслідування. За допомогою правильного використання технічних знань під час розслідування злочинів досліджуваної категорії можливо з'ясувати важливі елементи механізму та обстановки вчинення злочину, правильно обрати тактику проведених слідчих (розшукових) дій тощо. Водночас справедливо і зауважити, що постійне оновлення та змінення виробничого обладнання, машин, механізмів та технологічних процесів, поява нових технічних засобів та особливостей їх використання унеможливорює створення універсальних рекомендацій, які можливо використовувати у всіх випадках, коли у слідчих виникає потреба в залученні технічних

знань. Проте комплексне розуміння специфіки технічних наук дозволить формувати в кожному конкретному випадку власну модель з використання технічних знань залежно від потреб конкретного розслідування. Іншими словами, слідчий зможе, по-перше, визначити, які саме технічні знання потрібні для виконання завдань розслідування, по-друге, визначити обсяг таких знань, по-третє, правильно обрати суб'єкта – носія потрібних знань.

Технічні науки (технології, інженерні науки) – це прикладні науки, які досліджують техніку та явища, що пов'язані з її створенням, розвитком та взаємодією природи та людини.

Технічні науки охоплюють різні види технологій, виробничих і технічних засобів та різні аспекти діяльності інженерів, забезпечуючи розрахунково-проектувальну, конструкторську, експлуатаційну сфери науково обґрунтованими знаннями, методиками й правилами.

Техніка – це предметні структури практики, технологічні та виробничі процеси, інфраструктура виробничої, і ширше – господарської діяльності, з одного боку, – продукт інженерної діяльності, а з іншого, – об'єкт технічного знання, на якому базується інженерна діяльність. У технічному знанні відображується досвід практичної діяльності як з боку процесуальної, до якої належить опис характеру та послідовності дій або технологічних перетворень, так і з боку опису властивостей предметних структур практики, технічних засобів, які функціонують у виробничо-технологічних процесах.

Технічні науки поділяють за предметом пізнання на науки про матеріали, енергію та технічні пристрої. Крім того, існує поділ на науки, які вивчають структури, функції та процесові ознаки технічних об'єктів. Виокремлюють також науки, що досліджують закони і принципи побудови нових технічних пристроїв, та такі, які являють собою теорію використання природних зако-

номірностей у технічних пристроях, що задовольняють суспільну практичну потребу та науки, які вивчають технологічні принципи масового виробництва й використання технічних пристроїв. У цьому випадку говорять про технічні та технологічні науки та стверджують, що перші – мають функцію пошуку та матеріалізації технічних ідей, а другі – пошук шляхів якнайшвидшого виробництва технічних пристроїв та їх найкращого використання для практики. Проте здебільшого виокремлюють загальнотехнічні науки, які дають загальну теорію технічних систем (теоретична механіка, електротехніка, опір матеріалів, теплотехніка, гідравліка, теорія механізмів і машин, технологія машинобудування та ін.) та окремі технічні науки (технологія зварювального виробництва, верстати та інструменти, автоматизація виробничих процесів, прилади точної механіки, технологія виробництва литва, робототехніка, інформатика та ін.). Цю структуру технічних наук можна вважати загальноприйнятною [3, с. 14].

Наведені положення, на нашу думку, в достатньому обсязі формують уявлення про специфіку технічних знань, їх види та носії, а також дозволяють визначити позиції міждисциплінарного підходу до дослідження особливостей злочинів проти безпеки виробництва та їх розслідування.

Із наведеного можна зробити висновок, що завдання розслідування пов'язані із необхідністю з'ясування питань, які стосуються виду, призначення, будови, особливостей функціонування об'єктів виробничого середовища, а також, що належать до проєктувальної, конструкторської та експлуатаційної сфер виробничої діяльності, можуть і повинні вирішуватись за допомогою використання технічних знань. Зрозуміло, що обсяг таких знань та межі їх використання будуть визначатись залежно від обставин розслідування. Так, буде різнитись обсяг та зміст знань у галузі техніки, які потрібні для з'ясування обставин порушень вимог законодавчих та інших інформативно-правових актів про охоро-

ну праці (ст. 271 КК України), порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України) та порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України), оскільки кожного разу потребуватимуть вирішення питання, пов'язаного зі специфікою кожного такого кримінального правопорушення.

Ознайомлення з практикою розслідування злочинів проти безпеки виробництва дозволило з'ясувати, які саме технічні знання є найбільш витребуваними, одержані результати додатково також оцінені з точки зору їх впливу на результати розслідування. Крім того, було виявлено недоліки роботи слідчих, що стосуються відмови, ігнорування від можливості використання технічних знань під час проведення розслідування, в той час як у цьому існувала об'єктивна потреба.

За результатами узагальнення досвіду використання технічних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, а також із урахуванням та з метою усунення недоліків у роботі слідчих, пропонуються такі рекомендації щодо можливостей використання технічних знань для виконання завдань розслідування. Для зручності переліки технічних знань згруповано залежно від виду діяльності суб'єктів (переважно інженерів), які є носіями таких знань.

Організація виробництва.

Загальні умови функціонування виробничого середовища: забезпечення випуску продукції (додержання планових показників, вимоги до якості); забезпечення умов раціональної експлуатації технологічного обладнання; контроль за додержанням положень техніки безпеки та охорони праці; своєчасне

забезпечення графіка планово-попереджувального ремонту обладнання, а також робіт, пов'язаних із модернізацією машин та апаратів. Питання, пов'язані із положенням трудового законодавства, матеріально-технічного забезпечення. Такі знання зазвичай необхідні під час розслідування злочинів, передбачених ст. 271 КК України.

Дослідницька діяльність.

Механізми фізичних, хімічних, біохімічних та мікробіологічних явищ у їх різних поєднаннях та пропорціях, які у сукупності складають певний виробничий процес. Практичний інтерес можуть становити закономірності цих процесів або сукупності процесів, що є основою для раціональної експлуатації машин, апаратів. Такі знання можуть використовуватись під час розслідування найбільш складних злочинів проти безпеки виробництва, а насамперед, у випадках, коли встановлення причинного зв'язку між травматичною подією та наслідками є проблематичним (ст. 272–275 КК України). Фахівці, які володіють такими знаннями, переважно працюють у науково-дослідних інститутах та спеціальних кафедрах навчальних закладів, у лабораторіях заводів, дослідницьких відділах, які є в таких проектних та конструкторських організаціях.

Конструкторська діяльність.

Розроблення технічної (конструкторської) документації: креслення, схеми, технічні умови, карти технічного рівня і якості, технічні пропозиції, ескізні проекти, технічні проекти тощо. Така документація розробляється відповідно до спеціальних вимог – комплексу державних стандартів, що встановлюють взаємопов'язані правила, вимоги і норми щодо розроблення, оформлення та обігу конструкторської документації, що розробляється і застосовується на всіх стадіях життєвого циклу виробу (під час проектування, розроблення, виготовлення контролів, приймання, експлуатації, ремонту, утилізації). Відповідні фахівці працюють

у конструкторських бюро, конструкторських відділах, науково-дослідних інститутах та промислових підприємствах. Потреба у використанні таких знань є нагальною під час розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Сервісне та технічне обслуговування.

Здійснення комплексу технічних та організаційних заходів у процесі експлуатації машин та апаратів з метою забезпечення ефективності виконуваних ними завданих функцій. Технічному обслуговуванню та сервісу підлягають усі технічні об'єкти, як ті, що працюють за прямим призначенням, так і ті, що перебувають на зберіганні, транспортуються, готуються до роботи після зберігання. Для сучасних складних технічних об'єктів (машин, апаратів, біореактивів, агрегатів, поточних ліній) встановлюються єдині правила сервісу та технічного обслуговування, які утворюють систему технічного обслуговування та відображаються у відповідній технічній документації. Структура системи технічного обслуговування враховує характер і умови експлуатації технічного об'єкта, включає перелік профілактичних робіт із зазначенням їх періодичності та складу необхідних для їх виконання фахівців, перелік необхідних інструментів, матеріалів, контроль за роботою вимірювальних приладів та ін. Такі знання потрібні під час розслідування практично всіх злочинів проти безпеки виробництва, коли настання шкідливих наслідків пов'язують із невиконанням (несвоєчасним, неякісним виконанням) сервісного (технічного) обслуговування виробничого обладнання машин, механізмів тощо.

Проектувальні роботи.

Специфіка проектування та відмінність від конструкторської діяльності полягає в тому, що проектування являє собою створення графічних моделей підприємств у цілому, окремих цехів, технологічних дільниць та ліній. За документацією, яка створюється в результаті виконання проектувальних робіт, здійснюється

будівництво та реконструкція наявних об'єктів. Відповідні фахівці володіють інформацією про машини, механізми, апарати, конвеєри, прилади серійного виробництва, а також про зарубіжну техніку. Такі знання часто потрібні для вирішення завдань розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Монтажні роботи.

Виконуються під час встановлення обладнання на споруджуваних і реконструйованих підприємствах та в окремих цехах. Такі роботи проводять спеціальні організації. Відповідні фахівці володіють знаннями у сфері машинних технологій, проектною документацією та організації монтажних-налагоджувальних робіт. За монтажем обладнання йде його налагоджування та випробування під навантаженням. При цьому виявляються можливі недоліки. Такі знання зазвичай потрібні під час розслідування злочинів, передбачених ст. 272, 275 КК України, а також інших злочинів проти безпеки виробництва, якщо травматична подія сталась під час виконання монтажних робіт [4, с. 137].

Висновки. Як вже було зазначено, не варто прагнути до створення універсальних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, адже зважаючи на постійний розвиток та трансформацію технічної сфери, технічне знання так само змінюється та трансформується, тому запропоновані рекомендації виступають як орієнтир для обрання виду, визначення можливостей меж використання технічних знань та пошуку фахівця.

Список використаних джерел

1. Сорокотягина Д. А. Судебная экспертиза: учебное пособие. Ростов-на-Дону, 2006. 97 с.
2. Веренич И. В. Кустов А. М. Использование специальных знаний в процессе расследования преступлений, совершенных в сфере строительства, эксплуатации зданий и сооружений: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 232 с.

3. Негодаев И. А. Философия техники: учебное пособие. Ростов-на-Дону: Центр ДГТУ, 1997. 562 с.

4. Зинева Л. А. Справочник инженера-строителя. 8-е издание. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 537 с.

Tymofieieva N.

USING KNOWLEDGE IN THE FIELD OF ENGINEERING AND INDUSTRIAL TECHNOLOGY SCIENCES WHILE INVESTIGATING CRIMES AGAINST PRODUCTION SAFETY

The article is dedicated to researching a number of topical issues concerning the use of special knowledge in the field of engineering and industrial technology sciences while investigating crimes against production safety. The genesis of scientific knowledge concerning special knowledge using while investigating crimes related to violation of safety rules in the workplace at different historical periods is analyzed. Theoretical foundations of the concept and forms of special knowledge using are defined and their peculiarities are revealed in order to investigate crimes against production safety. It is grounded that the criterion for distinguishing well-known and special knowledge is the necessity to use them in criminal proceedings. It is determined due to the subject of special knowledge using (except cases required by law when the use of special knowledge is compulsory). Recommendations on special knowledge using while conducting certain investigative (search) actions that are the most common in the practice of investigating the crimes under Art. 271-275 of the Criminal Code of Ukraine are proposed. The most widespread expert reviews in the practice of investigating these crimes are determined. They are: engineering and technical expert review on life and occupational safety and health, conducted to investigate the circumstances of an accident at work in order to determine its causes and mechanism, as well as persons responsible for safety, delineation their powers and areas of responsibility; electrical and technical expert review that is made in order to investigate engineering facilities containing electrical components, mostly for identifying the causes of production equipment failure and/or a breakdown, an accident; forensic medicine expert review that is intended in order to clarify issues related to personal injury, and above all, to determine material (technical) cause of an injury, to determine the nature of an object that caused the injury, mechanism of the injury.

Key words: special knowledge, crimes against production safety, investigation, investigator, expert, specialist, investigative (search) actions, expert review.

References

1. Sorokotyagina, D. A. (2006), *Forensic examination: a training manual*. Rostov-on-Don.
2. Verenich, I. V., Kustov, A. M. (2013), *The use of special knowledge in the investigation of crimes committed in the field of construction, operation of buildings and structures*, Yurlitinform, Moscow.
3. Negodaev, I. A. (1997), *Philosophy of technology: a training manual*. Center DGTU, Rostov-on-Don.
4. Zineva, L. A. (2006), *Handbook of a civil engineer*, Phoenix, Rostov-on-Don.

Вітання з нагоди захисту докторської дисертації

Наш колега, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пузирьов Михайло Сергійович 21 грудня 2018 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.03 Університету державної фіскальної служби України захистив дисертацію «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Колектив Академії Державної пенітенціарної служби щиро вітає Михайла Сергійовича із захистом докторської дисертації.

Бажаємо незгасимого ентузіазму і постійного прагнення до успіху у своїй діяльності, високих досягнень та нагород, невичерпного потоку сил і інтересу до своєї роботи та захоплень, світлих надій і впевнених дій у житті, грандіозних планів та обов'язкової їх реалізації.

ВІТАЄМО!

**Бажаємо подальшого розвитку на обраному
науковому шляху!**

Колектив Академії Державної пенітенціарної служби

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 3 (8)**

Відповідальні за випуск

Сикал М. М.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 04.12.2019 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 5,81.
Тираж 100 пр. Зам. №. 34/19.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.